UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Jaroslav Soldán

PROMĚNA VĚKOVÉ A POHLAVNÍ SKLADBY ZEMŘELÝCH V 19. STOLETÍ VE VYBRANÉ ČESKÉ FARNOSTI

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Pražáková Seligová, Ph.D.

Praha 2024

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Toto prohlášení a souhlas budou signovány vlastnoručním podpisem.

V Praze dne 5. 1. 2024 Podpis

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych tímto chtěl na předním místě poděkovat vedoucí své bakalářské práce Mgr. Markétě Seligové Pražákové, Ph.D. za její trpělivost a konstruktivní kritiku, která mi velice pomohla nejen v mém výzkumu, ale také rozšířila mé chápání v oblasti historické demografie.

ABSTRAKT

Práce na základě studia matrik zemřelých ověří tezi, že v průběhu 19. století došlo v českých zemích (stejně jako v Evropě) k významné proměně úmrtnostních poměrů: zatímco na počátku století tvořily – podobně jako v předcházejících staletích - podstatnou část zemřelých osoby v dětském věku a průměrný věk zemřelých nedosahoval ani 30 let, v průběhu 19. století se v důsledku zvyšování životních standardů a zejména díky zlepšovaní hygienických poměrů a zdravotní péče citelně zvýšila naděje na dožití. Studium matrik zemřelých pro město Písek se zaměřuje na rozbor věkové a pohlavní skladby zemřelých ve dvou časových sondách (pro 20. a pro 90. léta 19. století). Porovnání výsledků těchto sond by mělo ukázat změnu v charakteru úmrtnosti, popř. specifika úmrtnostních poměrů na počátku a na konci 19. století.

Klíčová slova: Kojenecká úmrtnost. Obyvatelstvo. Písek. Průmyslová revoluce. Úmrtnost. Věková a pohlavní struktura.

ABSTRACT

The work, based on the study of death registers, will verify the thesis that in the course of the 19th century, there was a significant change in mortality rates in the Czech lands (as in Europe): while at the beginning of the century, a substantial part of the deceased was made up of persons in childhood and the average age of the deceased did not even reach 30 years, in the course of the 19th century, as a result of increasing living standards and especially thanks to the improvement of hygienic conditions and health care, life expectancy increased significantly. The study of the death registers for the city of Písek will focus on the analysis of the age and gender composition of the deceased in two time probes (for the 1920s and for the 1890s). A comparison of the results of these probes should show a change in the nature of mortality, or specifics of mortality ratios at the beginning and end of the 19th century.

Key words: Age and gender structure. Infant mortality. Mortality. Písek. Population. The industrial revolution.

OBSAH

Seznam použitých tabulek 7

Seznam grafů 8

1 Úvod 8

2 Matriky 12

2.1 Zápis do matrik v 19. století v Písku 14

3 Písek 16

4 Vývoj úmrtnosti do konce 19. století 18

4.1 České země v kontextu průmyslové revoluce a vývoje národa během 18. a 19. století 18

4.2 Charakter úmrtnosti v době starého demografického režimu 19

4.3 Charakter úmrtnosti v době nového demografického režimu 22

4.4 Demografická situace v českých zemích v 19. století 24

5 Metodologie výzkumu 28

6 Analýza dat 30

6.1 Počet a vývoj populace v Písku a ve vybraných oblastech 30

6.2 Hrubá míra úmrtnosti v Písku a ve vybraných oblastech 36

6.3 Věková a pohlavní struktura zemřelých 39

7 Závěr 52

Literatura 55

Přílohy

SEZNAM POUŽITÝCH TABULEK

Tabulka 1 Početní vývoj obyvatelstva Písku 31
Tabulka 2 Početní vývoj obyvatelstva v Ústí nad Labem 32
Tabulka 3 Porovnání početního vývoje obyvatelstva Prahy, farnosti Karlín a Písku ... 33
Tabulka 4 Početní vývoj obyvatelstva v městysu Dub 34
Tabulka 5 Početní vývoj obyvatel českých zemí 35
Tabulka 6 Hrubá míra úmrtnosti v Písku 36
Tabulka 7 Hrubá míra úmrtnosti ve vybraných oblastech pro rok 1890 38
Tabulka 8 Celkový počet zemřelých v Písku v letech 1820-1829 40
Tabulka 9 Celkový počet zemřelých v Písku v letech 1890-1899 43
Tabulka 10 Celkový počet zemřelých žen v Písku v letech 1820-1829 46
Tabulka 11 Celkový počet zemřelých mužů v Písku v letech 1820-1829 47
Tabulka 13 Celkový počet zemřelých žen v Písku 1890-1899 50
Tabulka 12 Celkový počet zemřelých mužů v Písku v letech 1890-1899 51

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 Porovnání přírůstku obyvatel v Praze, farnosti Karlín a Písku 33
Graf 2 Porovnání přírůstku obyvatel v českých zemích a Písku 35
Graf 3 Podíl věkových skupin zemřelých za 20. léta 19. století v Písku 40
Graf 4 Podíl věkových skupin zemřelých za 90. léta 19. století v Písku 42
Graf 5 Pohlavní struktura zemřelých ve 20. letech 19. století v Písku 45
Graf 6 Pohlavní struktura zemřelých v 90. letech 19. století v Písku 49

1 ÚVOD

Tématem této bakalářské práce je rozbor a analýza věkové a pohlavní struktury zemřelých v jedné jihočeské farnosti v období přechodu ze starého demografického režimu na nový demografický režim. Cílem této práce je postihnout, jak se proměnila věková a pohlavní struktura zemřelých během 19. století a přiblížit faktory, které obě tyto složky mohly ovlivňovat. Vybranou oblastí pro tento výzkum byl zvolen Jihočeský kraj, a to konkrétně město Písek. Práce je teritoriálně omezena na farnost svaté Panny Marie nacházející se v jihozápadní části historického centra města Písku. V hlavní části této práce budu zkoumat matriční záznamy zemřelých římskokatolické církve a následně je budu porovnávat s dalšími lokalitami.

Období vybrané pro výzkum by mělo ukázat úmrtnostní poměry na relativně normální škále bez větších výkyvů. Počáteční období 19. století jsem proto vyloučil z důvodu četného množství válečných konfliktů, přičemž největším z nich byly napoleonské války (1803-1815).[1] V jejich důsledku došlo na mnoha místech v Evropě k výskytu mortalitních, hospodářských či ekonomických krizí, které mohly mít velký vliv na úmrtnostní poměry populace. Pro výzkum jsou proto vymezené roky 1820-1829 a 1890-1899, které by měly odrážet poměry úmrtnosti ještě ve starém režimu, a zároveň nám ukázat, jak tyto poměry byly na konci 19. století ovlivněny demografickým přechodem.

Věková struktura ve 20. letech by měla být ještě odrazem starého demografického režimu, ve kterém tvořila významnou část zemřelých dětská složka, a zároveň osoby vyššího věku tvořily výrazně nižší podíl zemřelých. V 90. letech by se naopak měla šance na dožití vyššího věku zvýšit a podíl zemřelých dětí oslabit s výjimkou kojenecké složky. Následně by se měl v odrazu tohoto faktu také zvýšit počet lidí, který se dožil vyššího věku.

Je obecně známo, že v 19. století docházelo k významným společenským, hospodářským a demografickým změnám. Regulace manželské plodnosti a celkově proměna reprodukčního chování lidí byly důležité aspekty ve vývoji populace. V tomto

[1] Při tomto rozporu mezi revoluční napoleonskou Francií a koaličními mocnosti spojené dohromady neklidem, která vyvolala Velká francouzská revoluce, přišlo o život více jak tři miliony lidí. Po napoleonských válkách nastala nová etapa vývoje nejen na našem území, ale i v celé Evropě.

století se společnost dramaticky vyvíjela, a to se odráželo na postupném zvyšování průměrné délky života.

V empirické části mé práce se budu snažit tyto změny postihnout v rozboru, ve kterém budu srovnávat rozdíly podílů jednotlivé části populace Písku a posléze zde navrhnu jejich možné interpretace. První sonda je proto vymezena na 20. léta 19. století, kdy tyto změny ještě nenastaly. Druhá sonda do 90. let by již měla odrážet zmíněný vývoj reprodukčního chování lidí a úmrtnostních poměrů v českých zemích. Budu mít za cíl zjistit, zdali tato fakta platila i v Písku téže doby. Tato část práce neukáže jen výsledky analýzy matričních evidencí, ale podíváme se také na početní vývoj populace v Písku a na hrubou míru úmrtnosti. Následně pro porovnání představím i data získaná z jiných lokalit na území Česka, které nespadají pod stejný typ města jako byl tehdejší Písek.

Pokles úmrtnosti byl průvodním jevem přechodu ze starého demografického režimu na nový. Tento přechod se odehrával na pozadí rychlých proměn evropské společnosti, která se měnila z převážně agrární na převážné průmyslovou, ze společnosti stavovsky organizované a absolutisticky řízené na společnost občanskou, pro kterou byl posléze koncem 19. století typický politický liberalismus a kapitalistický trh.

Pro starý demografický režim byla typická velmi vysoká natalita a mortalita. Úmrtnost byla v této době odrazem demografických krizí (války, nedostatek obživy, epidemie). Ve starém demografickém režimu byla typická vysoká úmrtnost, a to převážně dětská. V rámci toho převážně kojenecká úmrtnost, která byla vysoká i za normální mortalitní situace. Děti tvořily ve starém demografickém režimu největší složku umírajících a tento fakt přetrvával i přes celé 19. století.

Starý demografický režim byl zároveň celkově velmi citlivý na všelijaké krize či hospodářské, politické nebo dokonce klimatické výkyvy. Změny ve stylu života milionů lidí v průběhu 19. století neprobíhaly souvisle, jelikož mezi nimi hrály roli sociální, geografické a časové rozdíly. Až do první světové války koexistovaly v Evropě oba systémy společně.[2]

Pro dobu starého demografického režimu byla také charakteristická nízká úroveň zdravotní péče, nízká úroveň hygieny a nízké znalosti v oblasti lékařství, což také neslo za vinu, že vyhlídky na dlouhý život byly velmi nízké. Ještě na začátku 19. století byly

[2] BACCI, Massimo Livi. *Populace v evropské historii*, s. 155.

hygienické a bytové poměry dosti špatné, a to prozatím ještě nedocházelo k zásadnímu přílivu obyvatelstva do měst.

V 19. století došlo k výrazné industrializaci a urbanizaci,[3] které vedly ke změnám ve způsobu života a práce lidí. Mnoho lidí se stěhovalo z venkova do měst, která poskytovala nové pracovní příležitosti, což mělo dopad na demografický vývoj obyvatelstva. Společně s průmyslovou revolucí nepřišly ale jenom samá pozitiva zlepšující kvalitu lidského života. V tomto století byla úroveň úmrtnosti stále poměrně na vysoké úrovni v důsledku urbanizace a industrializace, jelikož v továrních oblastech byly nevyhovující bytové poměry, ve kterých často žily i v jednopokojovém bytě velmi početné rodiny. Zároveň společně s náročnou prací v továrnách tyto nehostinné situace napomáhaly k snadnému šíření virů a bakterií. Venkovské oblasti trpěly zase například absencí odborné lékařské pomoci, nedostatkem pracovních příležitostí a nedostatečné infrastruktury železnic, které nabízely lidem možnost rychlého přesunu z jednoho místa na druhé.[4] Ke konci 19. století se tempo růstu populace zrychlilo a s příchodem druhé poloviny 90. let 19. století začala v českých zemích významněji trvale klesat úmrtnost. Následně díky pokrokům v medicíně, vývoji imunizace a také účinných léčebných postupů, začal klesat počet úmrtí a následně se zvyšovala šance člověka na dožití.

V analytické části mé práce bych rád ověřil následující hypotézy: Jakožto základní hypotézu budu sledovat, že logicky by měl klesnout podíl zemřelých dětí, a naopak by se měl podíl zemřelých lidí ve vyšším věku zvýšit. V souvislosti s prodlužováním průměrné délky života a s poklesem kojenecké úmrtnosti na sklonku 19. století by se měla změnit věková struktura zemřelých tak, že klesne podíl dětí a vzroste podíl starších osob. V případě mé práce by tedy v porovnání dvou sledovaných desetiletí mělo být patrné, že v posledním desetiletí 19. století bude již podíl zemřelých dětí nižší a podíl starších osob se zvýší. Díky těmto podmínkám by měla i hrubá míra úmrtnosti teoreticky klesnout.

[3] Je důležité si objasnit rozdíl mezi industrializací a průmyslovou revolucí, jelikož často jim bývá přidělován stejný obsah. Termínem industrializace se označuje postupný přechod společnosti z venkova do měst čili přechod ze společnosti agrární na společnost průmyslovou. Mezitím průmyslová revoluce zahrnovala období několika desetiletí, která zaznamenala náhlé revoluční změny a inovace. Toto období zahrnuje počátek továrního průmyslu a moderní technologie doprovázené životem ovlivňující objevy jak ve sféře zdravotnické, tak vědecké.

[4] První veřejná železnice vedla z anglického Stocktonu do Darlingtonu. Provoz byl zahájen v roce 1825. Výstavba železnic působila jako katalyzátor průmyslové revoluce a měla velký vliv na průběhu další části historie lidstva a jeho vývoje. Na našem území byly zahájeny výstavby parních železnic na přelomu 30. a 40. let 19. století, přičemž první dráha vedla z Vídně do Břeclavi. SCHREIER, Pavel. *Příběhy z dějin našich drah*, s. 50.

Jelikož v Písku byly zakládány průmyslové podniky až na samém konci 19. století a tyto podniky měly převážně charakter textilních továren, předpokládám tedy, že zde nacházely práci převážně ženy. Z tohoto důvodu by se dalo hypoteticky předpokládat, že tenhle fakt bude snižovat podíl zemřelých mužů. V Písku právě tato hypotéza by mohla být potvrzena tím, že se v něm nacházely textilní továrny převážně na fezy nebo přádelny bavlny. Tyto pracovní pozice zastupovaly z větší části ženy, jelikož jejich výrobní proces byl mechanizován a nevyžadovaly ani velkou fyzickou sílu.[5] Ženy pracující v továrnách ve městech práce často fyzicky vyčerpávala, jelikož matky většinou pracovaly i v šestinedělí, což mohlo přispívat i k vyšší šanci úmrtí čerstvě narozených kojenců.[6] Právě protože se v Písku nenacházelo mnoho továren, ve kterých bylo zapotřebí tolika fyzické síly a celkově byly spíše vhodnější pro práci ženské části populace, mohli bychom tedy hypoteticky předpokládat, že se v druhé sondě do 90. let nebude natolik zvyšovat podíl zemřelých kojenců jako v jiných vysoce vytížených továrních oblastech.

Pro základní orientaci mi při studiu tohoto tématu posloužily například práce L. Kárníkové (*Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914),* L. Fialové (*Dějiny obyvatelstva českých zemích),* pro srovnávací data jsem využil údaje například z prací A. Šikulové (*Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém" 19. století),* M. Šilhavého (*Porovnání úmrtnosti ve dvou českých farnostech v druhé polovině 19. století v souvislosti s jejich hospodářským charakterem)* nebo S. Duškové *(Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století).*

[5] V roce 1890 tvořil podíl zaměstnaných v textilních továrnách 46 %. Tento podíl byl v roce 1910 55 %. FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870–1914*, s. 152.

[6] „*V Rovnosti se dokonce uvádí, že ve vlnařském oboru byly továrny, kde nepracoval ani jediný muž*." PRAŽENKOVÁ, Monika. *Obraz ženy dělnice v brněnském českém tisku na přelomu 19./20. století*, s. 20.

2 MATRIKY

Matriky a církevní evidence slouží jako nejcennější prameny pro badatele zabývající se historickou demografií. Nejvěrohodnější matriční zdroje se dochovaly až z konce 14. století, a to z románských zemí jako byla Itálie, Španělsko a Francie. Pro tuto dobu ale neexistují dostačující plošné prameny, které by postihovaly celou populaci. Teprve s příchodem novověku se dostáváme na jistou půdu, a to díky rozšiřování písemné evidence, které přispěla církev.

Církev chtěla mít přehled, kolik úkonů provedou faráři ve své farnosti za určitou dobu, a proto postupně zaváděla zápisy do matrik. Tímto způsobem chtěla církev vyřešit potencionální problém s velkým počtem farníků na jednoho faráře, popřípadě se pak nabízelo řešení v podobě rozdělení lokality na více far nebo poskytnutí dalších pracovních sil. Do těchto notací se zapisoval křest a sňatek, později také úmrtí s doplňujícími informacemi, které budou dále rozvedeny v průběhu této práce. Tyto knihy obecně zahrnovaly vše, co spadalo pod vykonávání biskupské funkce. V dřívějších dobách do nich mohli zapisovat pouze duchovní. Matriční knihy byly nazývány také jako farní knihy, farní registra nebo církevní urbáře a jejich forma zápisu se během 17. až 20. století neustále proměňovala.

Všechny výše zmíněné notace nebyly vedeny všude a vždy, jelikož jejich zapisování nebylo v té době ještě povinně zavedeno. [7] Tato povinnost přišla na územích římsko-katolické církve až po 24. zasedání tridentského koncilu dne 11. 11. 1563. Právě po tomto koncilu začaly první oficiální směrnice matrik nařizovat farářům evidenci křtu, sňatku a později i úmrtí obyvatel do knih jim ustanovených. Tento proces nebyl jednotný na všech územích a trvalo dlouhou dobu, nežli se tyto nařízení začaly realizovat řádně a všude.

V českých zemích se zavedení matrik prosazovalo pomalu. Všeobecná evidence matričních knih byla na území českých zemí nařízena farářům v roce 1591 olomouckým shromážděním představitelů křesťanských církví pro území moravské a posléze roku 1605 pro Čechy synoda pražská přidala k rozhodnutí tridentskému i nařízení o zapisování svátostí, a to převážně pohřbů. První matriky na našem území se začaly zapisovat

[7] FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 39.

v severním pohraničí a byly převážně luteránské, jelikož se tam vyskytoval velký počet lidí mísících se z německého Saska. Později ale tvořila římsko-katolická církev většinu matričních záznamů, jelikož od zavedení rekatolizačního patentu Ferdinanda II. roku 1627 bylo více jak 95 % občanů českých zemí katolického vyznání, ať už dobrovolně či ne.

Události postihující české farnosti, jako byla 30. letá válka nebo protireformační období, rozvrátily tehdejší církevní správu. To společně s rekatolizačním patentem Ferdinanda II.,[8] přineslo problémy v podobě rozsáhlých farních obvodů a nedostatku farářů, kteří by je spravovali.

Další úskalí spočívalo ve velké rozdílnosti jednotlivých matrik, a to jak ve formách zápisu, tak i v použití jazyka, ve kterém byly vedeny (latina, německý jazyk, český jazyk). Záleželo především na samotném faráři a také na jazyku většinového obyvatelstva v okolí fary. Informace se tehdy zapisovaly velmi stručně a problém spočíval také v tom, že matriční knihy byly zapisovány jak německými luterány, tak českými katolíky. Spousta farářů zodpovědných za evidenci knih si také velmi často ulehčovala práci zkratkami zápisů nebo rovnou vynecháním celé informace. Problém malého počtu zdrojů matrik této doby spočívá tedy v nedůsledném vedení knih ze strany farářů a velmi častými požáry během 30. leté války, při které nebylo neobvyklé, že farnost byla vypleněna.

Později dochází ke změnám ve vedení matričních knih, protože jej začaly využívat státní instituce pro národohospodářské zájmy. Nejvyšší mocnosti začaly vydávat usnesení o matrikách, díky nimž našly využití jak ve sféře vojenské, soudní a statistické, tak i daňové. K větším změnám v matričních knihách na území Čech došlo až roku 1770 díky dvorským dekretům vydávaných krajskými úřady ve jménu císaře, které přinášely reformu státní správy a zavedení nových matričních formulářů a jednotného větného stylu zápisu po celém území. V roce 1781 pak císař Josef II. vydal opatření, kvůli kterým se církevní matriční knihy staly veřejnou listinou. S rokem 1784 přišlo nejen užívání českého jazyka k zápisu do matrik namísto latiny a němčiny na území českém, ale také

[8] Vyhlášen dne 31. 6. 1627, nařizoval všem stavům vybrat si mezi volbou katolického náboženství jako jediného náboženství nebo odchodem ze země. To mělo za následek, že velká řada farností byla bez dozoru faráře, či jí začal vést farář, který právě přešel na katolictví, což nenapomohlo k již tak různorodé formě zápisů.

patent ze dne 20. února 1784, který uvedl do užívání nový předepsaný formulář matričních knih trvající až do roku 1949.

Po druhé světové válce byla správa matričních knih, a to jak církevních, tak civilních, ve velmi špatném stavu. Tento problém se vyřešil zavedením jednotného systému státních matrik zákonem č. 268 Sb., o matrikách ze dne 7. 12. 1949, s účinností od 1. 1. 1950.[9]

Převážně ve střední Evropě se matriky od 18. století začaly využívat i jinak, než byl jejich původní účel. Jak šel tok času dál, tak se postupně začaly do matričních knih zapisovat všemožné údaje a události, jako například zaměstnání obyvatel, jména jednotlivých domů, důvod ke stěhování a seznam míst předešlého bydlení obyvatel. Sociologové a medikové začali využívat matriky jakožto prameny ke studiu statistiky, eugeniky, demografie nebo otázky sociálního původu. V dnešní době jsou matriční knihy pro sociology při zkoumání sociální, historické nebo rodinné struktury jedním ze spolehlivých a velmi důležitých pramenů.

2.1 Zápis do matrik v 19. století v Písku

Do matrik křestních se uvádělo datum narození a křtu, jména a bydliště dítěte a rodiny, jména kněze, kmotrů a farnosti. Někde však chybí bydliště rodičů nebo je uveden jen otec. Manželské registry obsahovaly datum ohlášení sňatku, datum sňatku, jméno oddávajícího, snoubenců a farnosti. V případě, že byla nevěsta již vdova, uvádělo se i jméno manžela. U ženicha se zapisovalo i zaměstnání. Dále se evidovala i jména a bydliště svědků. Tyto informace mnohdy však také chybějí.

Matriky zemřelých, které byly použity při tomto výzkumu obsahují datum úmrtí a pohřbu, věk, pohlaví, manželský a náboženský stav, jméno, bydliště a místo úmrtí zemřelého. Děti mají uvedena jména a stav rodičů. U žen a vdov se zapisovalo jméno, příjmení a stav manžela. Dále se vedle místa pohřbu uvádí i příčina smrti na základě povinné lékařské prohlídky mrtvoly.[10] Toto se značí buďto zprávou ohledávajícího

[9] MAUR, Eduard. *Farní matriky v Čechách a jejich vývoj*, s. 75-90.

[10] Někdy se také pod zápis u zemřelého dopisovalo, že byl po pohřbu převezen na jiný hřbitov společně s důvodem převozu.

s běžným registerským číslem, nebo pří náhlém úmrtí či násilné smrti právním ohledáním způsobilou osobou.

V období, na které se tato práce zaměřuje, jsou matriky vedeny již novějším rubrikovým záznamem. Zápis byl vedený jak v německém, tak českém jazyce. Na jejich formální upravenosti záleželo pouze na odpovědné osobě. Zápisy jsou ovšem většinou přehledné, s občasným přeškrtáváním. Nicméně někdy se bohužel vyskytl problém se špatnou čitelností určitých zápisů, a to hlavně v matrikách pro 20. letá, viz příloha A, B.

Ve své práci využívám digitálního matričního archívu pro jižní Čechy poskytovaný státním oblastním archívem v Třeboni. Dá se zde nalézt mapa všech římsko-katolických farností od A až po Z na území jižních Čech. Nejstarší digitalizovaná matrika zde dostupná k přečtení obsahující narození, oddané a zemřelé se datuje až do roku 1628. První matrika, ve které nalezneme registr zemřelých osob čistě jen pro město Písek, a ne spojené s jinými správními farními celky, jak tomu bylo tehdy časté, pochází z roku 1784.

3 PÍSEK

Osídlení píseckého okolí se dá archeologicky sledovat už od 10. století.[11] Na břehu Otavy na pomezí Českobudějovické pánve a Táborské pahorkatiny, přibližně 45 kilometrů od Českých Budějovic, byla již ve 13. století založena osada komunitou slovanských prospektorů, kteří se věnovali rýžování zlata z Otavy. Osada, která zde byla založená dostala později jméno Písek s odkazem na práci těchto zlatokopů. Později z této osady vznikla vesnice s velkým trhem a královským dvorem těžícím zlato z řeky a posléze i dolů v okolí, díky kterým velmi rychle zbohatla.

Současná podoba Písku zcela nepochybně leží v době posledních Přemyslovců. Z listiny napsané Přemyslem Otakarem II. z roku 1258 se můžeme dočíst, že na levém břehu Otavy nechal založit královské město, kterému udělil četná privilegia a vybudoval zde například hrad, kostel, klášter a nejstarší dochovaný kamenný most v Česku. Ten sloužil jako velmi důležitý ekonomický bod, přes který vedla tzv. Zlatá stezka spojující severní oblasti Evropy se Středomořím. Za dobu vlády Přemysla Otakara II. Písek velmi prosperoval a získal tak svůj význam v Čechách a stal se společně s Českými Budějovicemi metropolí a nejvýznamnějším městem jižních Čech.[12]

V průběhu historie čelil Písek velmi neblahým situacím a byl několikrát vypleněn. Za husitských válek stálo město na straně Táboritů, a proto bylo po porážce táborského svazu zbaveno práv i bohatství. Posléze za třiceti leté války bylo město poničeno a ztratilo mnoho obyvatel. Od dob jeho založení byl Písek zachvácen i četnými požáry. Další obtíž, které čelili obyvatelé Písku, se vyskytovala v nedostatku pracovních příležitostí, což vedlo k zvýšené emigraci. Právě až v 70. letech 19. století se situace města zlepšila díky vystavění železnic, které přivedly průmysl a pracovní příležitosti.[13]

Na přelomu 18. a 19. století se z města stalo významné středisko hrnčířství. S polovinou 19. století se z Písku stalo sídlo krajského úřadu a ve městě se začal pomalu rozvíjet průmysl. V průběhu století bylo ve městě zřízeno mnoho podniků a díky tomu vznikla nová pracovní místa v průmyslových provozech i v obchodě. Nejdůležitějším byly textilní továrny na fezy. Dále zde byly například také měšťanské a rolnické pivovary,

[11] KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl V*, s. 140.
[12] KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl V*, s. 142.
[13] SEDLÁKOVÁ, Marie. *Písek a okolí*, s. 5.

továrna na cukrovinky, továrna na slaměný papír, továrna na cementové a šamotové zboží, tabáková továrna, továrny na stroje, slévárny, parní pily, přádelny na bavlnu a vlnu, vodní mlýny a mnoho dalších.

V 19. století byl Písek městem s různorodým obyvatelstvem, které zahrnovalo Čechy, Němce, Poláky a různé etnické skupiny převážně zastupované židy. Populace města během tohoto období rostla a tento fakt můžeme doložit počtem vystavených obytných rezidencí, kdy na konci 20. let 19. století stálo v Písku 469 domů. Toto číslo se do roku 1900 zdvojnásobilo na 946. Co se týče počtu obyvatel, Karel Kůča uvádí, že Písek měl na začátku 30. let 19. století 5445 obyvatel. [14] Na druhou stranu data převzatá od Jana Matznera uvádí, že celkový úhrn obyvatel v Písku až teprve pro rok 1837 byl 5032 osob. Můžeme tedy jen pouze usuzovat, že město mělo v první polovině 19. století okolo 5000 obyvatel.[15] Pro tento výzkum budu brát v potaz pouze data uvedená Karlem Kůčou do roku 1869 z důvodu jemu novějších dostupných zdrojů a informací pro jeho práce. Od roku 1869 budu pracovat s daty Českého statistického úřadu.

Spolu s pomalým růstem obyvatel vznikala i kvalitnější infrastruktura, například veřejná nemocnice a infekční nemocnice, školy, elektrárna a jedno z prvních elektrických osvětlení (1887) na území Čech. Písek byl známý ke konci 19. století i svým hojným počtem obecných škol a jiných vzdělávacích institucí. Město se tedy zvedalo jak v rovině infrastruktury, tak i školství, občanské vybavenosti, kulturního a veřejného prostranství. Podle českého statistického úřadu bylo sečteno v Písku k roku 1890 okolo 12 550 osob.[16] Tento počet tvořilo 2609 rodin s průměrem 4,3 osoby na jednu domácnost se strukturou obyvatelstva k témuž roku složenou ze 48,8 % mužů a 51,2 % žen. Jan Matzner z roku 1898 uvádí, že věková struktura byla rozložena následovně. Děti tvořily 38,9 %, osoby reprodukčního věku 40,4 % a post reprodukční věk zahrnoval zbylých 20,7 % obyvatel.[17]

[14] KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl V*, s. 147.

[15] MATZNER, Jan. *Královské město Písek*, s. 240.

[16] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Počet obyvatel a domů podle výsledků sčítání od roku 1869*.

[17] MATZNER, Jan. *Královské město Písek*, s. 242.

4 VÝVOJ ÚMRTNOSTI DO KONCE 19. STOLETÍ

4.1 České země v kontextu průmyslové revoluce a vývoje národa během 18. a 19. století

České země procházely během 18. a 19. století četnými změnami demografického rázu, které doprovázely přechod společnosti ze starého demografického režimu na nový. Je tedy potřeba nastínit o jaké faktory se v průběhu přechodu jednalo, jelikož tyto faktory také ovlivňovaly charakter úmrtnosti a úmrtnostní poměry populace. Především šlo o reformy zavedené Marií Terezií a Josefem II.

Mezi nejznámějšími reformami byly například tereziánský katastr, zavedení povinné školní docházky, patent o zrušení nevolnictví a později i poddanství, toleranční patent a posléze v roce 1848 došlo i ke zrušení poddanství a roboty na území Rakouska-Uherska. Společně se zmenšením politického a sociálního vlivu církve v dopadu sekularizace přispěly tyto reformy k možnostem občana a jeho rozhodování o životě. Člověk měl větší svobodu volby, ať už se například rozhodl k svobodnému uzavření sňatku, přestěhování se anebo posílat děti do zaučení a studovat. Lidé nebyli ani nadále nuceni pouze do římskokatolického vyznání, byť situace ohledně víry byla o dost problémovější, například co se týče rovnoprávnosti všech vyznání. O situaci ohledně církve či náboženství a tomto tématu bychom mohli hovořit i nadále a více dopodrobna, ale teď si přibližme situaci monarchie během 19. století.

Průmyslová revoluce velice přispěla k posunu společnosti z agrárně zaměřené na industrializovanou a také ovlivnila z velké části i úmrtnostní poměry populace. V habsburské monarchii se průmyslová revoluce začala pevněji rozvíjet během 20. let 19. století a její rozvoj trval víceméně až do začátku posledního desetiletí téhož století. Ve velkém se začaly například zakládat převážně sklárny, textilní, strojírenské či chemické průmyslové továrny, anebo doly na těžbu uhlí, železa a oceli, které byly velmi potřebné při výstavbách nových železnic. [18] Mezi nejznámější patřily Vítkovické železárny, díky kterým celá okolní oblast zaznamenala vysoký rozvoj.[19] Během této doby

[18] BOROVIČKA, M., KAŠE J., KUČERA J., BĚLINA P. *Velké dějiny zemí koruny české – XII.a 1860-1890*, s. 399.

[19] FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 145.

zažily české země největší průmyslový rozmach ze všech území habsburské monarchie. S postupným rozvojem průmyslu a stěhováním lidí do měst za prací zaostávaly zemědělské oblasti za průmyslovými. Již od 20. let 19. století demograf J. Korčák upozorňoval na soustavný a dlouhodobý pokles počtu obyvatel na venkově, a to převážné v jižních Čechách.[20] O horší populační situaci jižních Čech budu hovořit později.

Teprve až s rozmachem průmyslové výroby a postupnou přeměnou společnosti, kdy se většina zaměstnání týkala života ve městech, se počet obyvatel v těchto lokalitách prudce zvyšoval. Ústí nad Labem, Teplice, Pardubice či Kolín patřily k lokalitám, které z průmyslového rozvoje těžily ve velkém. Oproti tomu města a vesnice zemědělského typu ve vývoji spíše stagnovala. Karlovým Varům či Teplicím napomohlo velice lázeňství, zatímco jiným městům, jako byl například právě Písek, pomohlo k udržení nějaké úrovně či prestiže vystavění středních škol s dobrou pověstí.[21] Dále si pojďme přiblížit již charakter úmrtnosti v průběhu starého i nového demografického režimu.

4.2 Charakter úmrtnosti v době starého demografického režimu

Úmrtnost byla ovlivňována řadou faktorů, z nichž některé jsou výsledkem působení člověka a některé výsledkem působení přírody. Tyto příčiny buďto dané či volitelné na sebe vzájemně působí. Lidé začínali války, ty pak přinášely hlad, nemoci a další faktory ovlivňující povahu úmrtnosti ve velké míře. V období, ve kterém sklizeň nebyla úrodná, mělo za následek nedostatek jídla, z čehož vznikaly hladomory, které měly na svědomí stejně jako války nemalý počet životů.

Italský demograf Masssimo Livi Bacci naznačuje, že špatná dostupnost potravin, je příčinou vysoké úmrtnosti tehdejší doby před průmyslovou revolucí.[22] Toto se projevilo zejména v dobách hladomoru, kdy byl kritický nedostatek potravin a úmrtnost pak stoupala. Za normálních okolností vztah mezi úrovní stravování a úrovní úmrtnosti není tak přímočarý. Netvrdí tedy, že pouze tyto faktory mohly za mnoho zápisů v matričních knihách zemřelých, ale společně s výše zmíněnými faktory, jako byla

[20] FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 146.
[21] FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 149.
[22] BACCI, Massimo Livi. *Populace v evropské historii*, s. 54-74.

epidemiologická situace, faktor potravin, volitelný faktor (války) a přírodní faktory, nesly stejnou vinu na životech.

Pro evropskou společnost byl do 18. století charakteristický tzv. starý demografický režim. V tomto režimu, který byl typický pro preindustriální společnost, byla hlavním rysem vysoká natalita (porodnost), společně ale s vysokou mortalitou (úmrtnost), a to převážně mezi kojenci a dětmi. Lidé se v průměru dožívali pouhých 25-35 let. V obdobích, kdy nebyla Evropa sužována žádnými epidemiemi či ekonomickými nesnázemi, se šance na dožití mohla zvýšit na 40 let. Například v Anglii, kde byli oproti zbytku Evropy lepší životní podmínky, dosáhla průměrná délka života 40 let pouze ve třech pětiletých periodách mezi lety 1541-1826 a z toho dvakrát za tzv. alžbětinského období. Průměrná délka života nad 40 let byla dosažena až v první polovině 19. století, a to však pouze v nejvyspělejších zemích Evropy. [23]

Pro tento režim byl charakteristický pomalý longitudinální vývoj agrární společnosti, která tvořila až čtyři pětiny populace snažící se o přežití další zimy tvrdou a nekončící prací na polích. Lze říct, že proto, aby se populace mohla početně rozrůst, muselo dojít k zásadním změnám v zemědělství, které citelně zvýšily výnosy. Bacci v této souvislosti hovoří o tzv. *syndromu zaostalosti*[24], který přetrval až do 19. století. Tento syndrom doprovázely faktory omezující a zkracující život lidí, jako například špatné ošacení převážně v chladných obdobích, špatně izolovaná obydlí, nedostatečné zdroje obživy a těžké finanční situace u většiny populace.

Vynález parního stroje vytvořil předpoklady k pokroku v zemědělství, jelikož s rozvíjejícím se průmyslem přišla vyhlídka pracovních míst i jinde než v agrikultuře. Aby se populace uživila, musela se zvednou produkce potravin. Toho se docílilo pomocí zavedení nových plodin, šlechtění plodin a dobytka, zlepšením nástrojů na obdělávání půdy a zavedením nových pěstebních metod. Tento problém přestal hrát roli v demografickém vývoji až po 1. desetiletí 19. století, a to pouze jen v případech rozvinutých zemí.

[23] BACCI, Massimo Livi. *Populace v evropské historii*, s. 76.

[24] Lze vyjádřit jako; „kombinaci materiální chudoby a nedostatku znalostí, který započal nejsilnější brzdu demografického růstu. Byl překonán až když růst hmotných zdrojů šel ruku v ruce s rozšiřováním znalostí, a to převážně těch týkajících se přenosu nemocí.“ BACCI, Massimo Livi. *Populace v evropské historii*, s. 77.

Mikroby a nemoci vzhledem ke špatné výživě, nedostatečnému ošacení, nulové prevenci a téměř neexistující hygieně měly velký vliv na úmrtnost u velkého počtu lidí a způsobovaly většinu předčasných úmrtí. Díky vysoké koncentraci lidí ve městech, migracím a výše zmíněným faktorům se viry a bakterie přenášely z člověka na člověka velmi snadno a rychle. Mor měl největší demografický dopad ze všech příčin úmrtí v průběhu starého režimu. Ten přicházel v průměru 11,1 let od roku 1347 do 1534 a měl na svědomí smrt více než třetiny obyvatel Evropy a posléze v průměru 13,4 let mezi obdobím 1535-1683.[25] O moru a jeho vývoji v Evropě se však bavit nebudeme, jelikož je toto téma samo o sobě hodné práce a bylo již nesčetněkrát zpracováno.

Se špatnou stravou a nedostatkem potravin obecně neměly těhotné ženy dostatečné množství potřebných vitamínů k vytvoření dobré obranyschopnosti u dítěte a děti pak zase neměly dostatek vápníků a proteinů. Kvůli tomu byl nejčastějším důvodem úmrtí u mladých dětí a kojenců marasmus, který je dodnes četnou příčinou úmrtnosti dětí v rozvojových zemích.

Vysokou porodnost doprovázející tento režim vystihoval termín přirozená plodnost, se kterým přišel francouzský historik a zakladatel historické demografie Louis Henry v roce 1961. Antikoncepce téměř neexistovala a počet již narozených dětí neovlivňoval manželské páry při pomyšlení na dalšího potomka. Na společnost s typickou přirozenou plodností dopadaly dva faktory. První byl faktor bio-fyziologický, do kterého spadá menopauza ženy, reprodukční věk obou rodičů a různé nemoci ovlivňující jak plodnost, tak život rodičů. Druhý faktor souvisel s reprodukčním chováním. Spadá do toho sexuální abstinence a příchod vnoučat nebo doba, jak dlouho matka kojila, což zabraňuje v dalším početí.[26]

Starý demografický režim přetrvával až do 19. století, kdy se spolu s proměnou společnosti změnil i režim reprodukce obyvatelstva. Regulace plodnosti a omezování počtu porodů v rodině společně se zlepšováním životních podmínek a snižováním úmrtnosti dětí jsou hlavní kritéria rozlišující starý demografický režim od nového moderního demografického režimu.[27]

[25] BACCI, Massimo Livi. *Populace v evropské historii*, s. 87.

[26] BACCI, Massimo Livi. *Populace v evropské historii*, s. 133.

[27] HORSKÝ, Jan, Markéta SELIGOVÁ. *Rodina našich předků*, s. 14.

4.3 Charakter úmrtnosti v době nového demografického režimu

Dlouhé století, které se táhlo od konce 18. století až do předvečera 1. světové války, značilo konec starého demografického režimu v Evropě. Mezi těmito lety se populace na evropském kontinentě rozrostla ze 188 milionu na 458 milionu. Koncem 19. století se prosadil nový demografický režim charakteristický vysokou průměrnou délkou života, nízkou porodností a stagnující populací. Dlouhověkost byla už méně sociálně podmíněna, život ženy se již neodvíjel pouze těhotenstvím, šestinedělím a kojením. Masová emigrace nahradila selektivní emigraci a desítky milionů Evropanů toužící po novém začátku osídlily nová území na Zemi.[28]

Poté co Evropa nebyla nadále sužovaná častými mory, krom určitých výjimek,[29] největší nebezpečí přinášely války, nemoci, přelidnění v průmyslových oblastech či nedostatek vitamínů a potřebné výživy. Podvýživa a působící infekční nemoci mohli za velmi špatné obranyschopnosti lidského organismu, a to napomáhalo k šíření dalších nemocí a ztěžovalo jejich průběh. K nejčastějším zabijákům patřily nemoci jako tyfus, černé neštovice, spála, plicní tuberkulóza a záškrt a od 30. let 19. století se v Evropě objevila cholera, která byla do Evropy přivezena z Asie. Šířila se velmi rychle díky faktu, že Evropa zažívala velmi vysokou migraci právě z východu.

Zde pouze trochu představím některé vyjmenované nemoci. Tuberkulóza nebo také souchotiny, měly ročně na svědomí během druhé poloviny 19. století okolo 30 000 životů. Tato nemoc přenášená z člověka na člověka vzduchem například pomocí kašlání, postihovala především dělnictvo a jejich rodiny v průmyslových oblastech továrnictví a řemeslnictví. Teprve ale až v 90. 1etech 19. století bylo úmrtí na následky tuberkulózy nejvyšší, jelikož tato nemoc nebyla doposud považována veřejností a většinou lékařů za infekční.

Kvůli neštovicím umíralo po druhé polovině 19. století přes 7000 dětí ročně. Za to mohly převážně vysoké ceny kvalitního očkování a očkování slabou látkou nevytvářející dostatečnou imunitu. Tomuto faktu nenapomohlo ani to, že nikdo nekontroloval, zda se očkování dětí vůbec ujalo.

[28] BACCI, Massimo Livi. *Populace v evropské historii,* s. 154.

[29] Poslední hladomor zažilo Rusko v roce 1891. Nejtragičtější hladomor byl v Irsku v letech 1845-1850, při kterém zahynulo přes 1,5 milionu lidí.

Úmrtnost v českých zemích dosáhla více jak 30 promile naposledy v letech 1877 a 1878. Na tomto měl velkou účast kromě neštovic záškrt, který postihoval nejčastěji děti. Roku 1878 bylo zaznamenáno 15 560 dětí, které zemřely na výše zmíněnou nemoc. Až do konce století se roční průměr zemřelých na záškrt točil okolo 10 000 osob.[30]

Do první poloviny devadesátých let 19. století mizí demografické krize, ovšem vývoj a razantní zlepšování úmrtnostních poměrů lze sledovat až během druhé poloviny devadesátých let. V 80. letech se průměrný věk mužského pohlaví pohyboval okolo 30 let a ženy se dožívaly v průměru o 7 let déle. Právě v druhé polovině devadesátých let dosáhl a překonal průměrný medián pro obě pohlaví 40 let a až na přelomu století se ženy již dožívaly průměrně i 50 let. Muži v tomto případě zaostávali a jejich průměrná věková hranice 50 let přišla až o více jak 5 let později.[31]

Pozvolné snižování úmrtnosti sebou přináší i nový filozofický/psychologický fenomén, při kterém se smrt vytrácí z tradičního dne a bezprostředního okolí Evropana. S příchodem sekularizace a nástupem vědy a pokroku jsou téma smrti a všechny její eschatologické souvislosti odsouvány na okraj myšlenek běžného člověka. Problém tohoto postoje k životu později řešily hospici. Dříve bylo stáří období fáze života, které bylo velmi závislé na druhých. Později díky podílu intelektuálních prací (učitel, úředník) v moderní společnosti vede k tomu, že staří můžou být zcela soběstační. Začalo se jevit, že člověk má smysl dožívat se pozdějšího věku.

[30] KÁRNÍKOVÁ, Lucie. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, s. 132.

[31] HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ, Klára; Petr MAZOUCH, Ludmila FIALOVÁ. *Úmrtnost v českých zemích mezi lety 1870-1910: Aplikace historických transverzálních úmrtnostních tabulek,* s. 213.

4.4 Demografická situace v českých zemích v 19. století

19. století bylo pro české země obdobím velkých změn. Země prošla významnou politickou, sociální a ekonomickou transformací, která měla hluboký dopad na životy tehdejších a budoucích obyvatel. Velkou částí se na tomto vývoji kupředu podílelo zrušení nevolnictví v roce 1781 a patent o zrušení poddanství z roku 1848. Od konce třicetileté války do počátku 19. století se počet obyvatel českých zemí zvýšil z přibližného 2,5 milionu na 4,5 milionu.[32] Počet české populace rostl plynule bez větších výkyvů a k úbytku docházelo velmi výjimečně.

Na rozdíl od stálé populace ostatních habsburských zemí, české země zažívaly početnou emigraci, která odčerpávala třetinu přirozeného přírůstku populace. Mnoho Čechů emigrovalo do Vídně nebo Spojených států při hledání lepšího života, a to hlavně v druhé polovině 19. století. Vznik českých komunit ve Spojených státech, zejména ve městech jako Chicago a New York, vedlo k rozvoji prosperující česko-americké kultury.[33]

Na druhou stranu české země byly také cílem imigrace ze sousedních zemí. Tento růst však nebyl rovnoměrně rozložen a některé regiony zažívaly mnohem rychlejší demografickou expanzi než jiné. V polovině 19. století žilo již na našem území okolo 6,8 milionu obyvatel a v předvečer první světové války tento počet stoupl až na 10 milionů.[34]

Za tento trvalý růst počtu obyvatel mohla převážně vysoká manželská plodnost. Ovšem ne všude v českých zemích se tento populační růst vyvíjel stejně. Převážně jižní Čechy zažívaly nižší populační růst a někdy i přímo stagnaci, oproti ostatním krajům, jako byly například severní Čechy, kde byla v téže době nejvyšší hustota zalidnění na kilometr čtvereční. Nižší sňatečnost, které je připisován důsledek nižšího populačního růstu v oblastech jižních Čech, jde vysvětlit například rozdílnými fyzicko-geografickými podmínkami, které v dřívější době ovlivňovaly osidlování území. Čím více byla krajina úrodná pro hospodaření, tím byla úměrná i tamní populace. [35]

[32] SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*, s. 26.

[33] Více informací o Česko-americké migraci lze nalézt v bakalářské práci Benedikta Š., *Česká migrace do USA a starosta Chicaga Antonín Čermák*.

[34] SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*, s. 26.

[35] FIALOVÁ, Ludmila a kol. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 142.

V severních Čechách a horských oblastech rostla populace převážně díky nalezištím kvalitních sklářských písků, kdežto na jihu byla jediná možnost obživy práce na poli, což vedlo k trvalému stěhování obyvatel. Jižní Čechy měly proto v 19. století nejmenší hustotu zalidnění se čtyřiceti osobami na kilometr čtvereční. [36]

V 19. století se poměr jednotlivých věkových skupin obyvatelstva u nás moc neměnil. Typickým rysem pro českou populaci v téže době byl velmi vysoký podíl dětí na celkové populaci. Třetinu obyvatel tvořily děti do 15 let. Tento podíl se zvýšil na 45 % z celkové populace po připočtení lidí ve věku 15-20 let. Průměrný věk žijících osob se ale udržoval na velmi nízké úrovni a to tak, že v roce 1869 byl věkový průměr u mužů 27 let a u žen 28 let. Lidí, kteří se dožili více jak 50 let, byla zhruba jedna desetina. Naděje na dožití 35 let u mužů byla okolo 60 %, oproti tomu ženy měly šanci na dožití 35 let skoro až devadesáti procentní.

V populaci podle dobových cenzů 18. 19. století převládaly o nejméně 10 % ženy, což by se dalo vysvětlit tím, že muži byli často odvádění na vojnu, jelikož stát udržoval stálou armádu. Tento údaj je ale zřejmě ovlivněn faktem, že hodně mladých hochů se schovávalo před vojenskými odvody a zároveň vrchnosti se snažily zatajovat, kolik poddaných opravdu měly, aby se jim snižovaly daně.[37]

Vlivem zlepšujících se úmrtnostních poměrů se od konce 18. století počet lidí dožívajících se dospělého a někdy i vyššího staršího věku postupně zvyšoval. Kvůli vysoké porodnosti ale tento fakt neměl moc vliv na poměr hlavních věkových skupin, který dále jen potvrzoval progresivní růst populace.

Populace na českém území v 19. století byla populací „mladou“. Vyskytovala se zde ale velmi vysoká kojenecká úmrtnost, která byla dvojnásobná v porovnání s vyspělými zeměmi, jako byla Anglie nebo Francie a dosahovala až 30 %. Do roku 1895 dosahovala kojenecká úmrtnost na našem území 260 ‰.[38] K jejímu poklesu došlo až ve 20. letech 20. století zlepšením kvality pitné vody, pasterizace a potřebných živin. Skoro polovina narozených dětí zemřela ještě v dětském věku, tudíž neměla šanci se stáří vůbec dožít. První dny po narození byly pro dítě nejvíc kritické, 10-15 % narozených, kteří se nedožili ani jednoho roku, zemřelo ještě v 1. měsíci života. Smrt kojenců se zvyšovala

[36] FIALOVÁ, Ludmila a kol. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 143.

[37] FIALOVÁ, Ludmila a kol. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 155-158.

[38] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Naděje dožití při narození a kojenecká úmrtnost v letech 1870–2022.*

hlavně v průmyslových oblastech, kde matky pracovaly v továrnách a nemohly se malým dětem tolik věnovat. Přestávaly i dříve kojit což vedlo ke špatné výživě kojenců, potřebné k vytvoření dobré imunity.[39]

S vysokou porodností souvisí také úmrtnost těhotných žen, ať už při nebo po porodu, tehdy bylo v normě, že žena přišla do jiného stavu, co nejdříve to šlo po předchozím porodu z důvodu neznalosti prevence a neplánovaného rodičovství. Ženy tedy byly často vyčerpané a oslabené, což se pak přenášelo i na vývoj dítěte a jeho šance na přežití. Zároveň přítomnost lékaře u porodu nebyla běžná až do 20. století. Místo lékaře byly při porodu přítomny porodní báby. Jejich kompetence byla ale velmi často nedostačující, nastal-li při porodu nějaký problém.

I když se i s postupným zlepšováním životní úrovně kojenecká úmrtnost držela na vysoké úrovni, tak na celkový poměr úmrtí dospělých lidí měl rozvoj lékařské vědy a důslednější hygienické zásady dobrý vliv. Agrární modernizace přinášela navíc kvalitnější a pestřejší stravu. Díky těmto faktorům osoby, které přežily dětský věk, jenž byl považován za velmi kritický, měly po druhé polovině 19. století daleko větší šanci dožít se věku vyššího 55 let.

Okolo šedesátých let se už i na českém území navzdory katolické církvi rozšířily metody antikoncepce a manželské páry začaly aplikovat nové moderní metody v reprodukčním chování čili omezování počtu dětí v rodině podle jejich ekonomické a životní situace. Tyto nové rysy chování se postupně dostávaly mezi všechny společenské vrstvy. Rozvinutá větší města, jako byla Praha nebo Liberec, zažily tyto změny dříve nežli ostatní města či vesnice a teprve až na konci 19. století se začaly projevovat na celém území Čech. Na Moravě a Slezsku se tyto nové metody prosadily až o skoro 30 let později.

Bacci udává, že vzhledem k postupně zlepšujícím se podmínkám pro lepší a delší život v „dlouhém 19. stoletím“, se postupně průměrná délka života prodlužovala o dva až tři měsíce ročně. Tento fakt Bacci připisuje čtyřem faktorům. První z nich je zmírnění existenčních krizí, což je důsledek agrární revoluce, která zvýšila výnosy a snížila počet špatných sklizní. Jako druhý faktor je lepší stravování ovlivněné pestřejším jídelníčkem a lepší výplatou v domácnosti. Zbylé dva faktory jsou změna epidemiologické situace

[39] HLAVAČKA, Milan a kol. *České země v 19. století I.: Proměny společnosti v moderní době*, s. 208.

a uplatňovaní medicíny. Tyto dva faktory spolu úzce souvisí, jelikož nemoci ustupovaly díky očkování,[40] lepší imunitě a objevům v medicíně. Můžeme tedy uznat, že člověk se začal dožívat delšího věku nejen kvůli všem již zmíněným faktorům, ale i v důsledku zmírnění stresu, deprese a strachu v jeho životě.

[40] Občas nemoc přišla a ustoupila sama bez jakékoliv intervence člověka. Například výskyt tyfu se snížil o dost dříve, nežli se v roce 1909 přišlo na to, že je přenášen pomocí vší. Nebo celkový dopad malárie, který upadl dříve, nežli se podařilo dokázat, že je tato nemoc přenášená komářím bodnutím. BACCI, Massimo Livi. *Populace v evropské historii,* s. 178.

5 METODOLOGIE VÝZKUMU

V rámci svého výzkumu sleduji, jak se proměnila věková a pohlavní struktura zemřelých v Písku ve dvou desetiletých obdobích. Období první sondy je od roku 1820 do roku 1829 a druhá od roku 1890 do roku 1899. Výzkum jsem zaměřil na římskokatolické matriky zemřelých pro město Písek, které jsou uchovávány ve Státním oblastním archívu Třeboň a v praxi jsem využíval digitalizované matriky zemřelých dostupné na adrese https://digi.ceskearchivy.cz/6358. Jsou zde digitálně archivované datace zemřelých od roku 1631. Cílem tohoto výzkumu je zjistit věk a pohlaví zemřelých v obou časových sondách, které byly zapsány do matričních knih, konkrétně na faře římskokatolické církve v Písku zasvěcené narození Panny Marie.

Jižní Čechy nezažily v 19. století takový průmyslový rozmach, jako jiné kraje na našem území, a proto stálo za pozornost věnovat se při tomto výzkumu zrovna této oblasti. Zároveň mi při průzkumu digitálních matrik přišly pro práci nejpříjemnější webové stránky Státního oblastního archivu pro jižní Čechy, které v porovnání s ostatními byly nejpřehlednější a nejsnáze dostupné.

Co se týče výběru samotné lokality při rozhodování mezi různými jihočeskými vesnicemi či městy hrálo roli, kolik daná lokalita měla v té době obyvatel. Získaný vzorek by neměl být příliš malý, jelikož by menší počet obyvatel, a tudíž i menší podíl zemřelých, mohl být lehce ovlivněn změnami mezi zkoumanými lety. Mohlo by se stát, že kdyby v oblasti s malým vzorkem nějaký dotyčný zemřel o den později a byl zapsán v matrice již pod jiný rok, mohla by tato změna velmi snadno pohnout s celkovými procenty výsledných dat. Vybrán byl tedy proto Písek, díky relativně velkému vzorku dat, jelikož město mělo již počet obyvatel v řádu tisíců. Zároveň byl Písek pro jižní Čechy v průběhu historie velmi důležitou lokalitou, přispívající do jejich celkové ekonomiky. Analýza těchto dat byla provedena v následujících krocích:

V matričních záznamech pro farnost v Písku jsem vyhledal vybrané období pro první sondu za léta 1820-1829 a metodou čárkování jsem zaznamenával věk a pohlaví zemřelých. Posléze jsem spočítal celkový počet každé věkové a pohlavní kategorie pro daný rok a zapsal údaje do tabulky. Stejný postup byl proveden i pro druhou sondu za léta 1890-1899. Následně jsem propočítal procentuální údaje podílů celkového počtu zemřelých a stejně jsem tak učinil i co se týče mužského i ženského pohlaví. To znamená,

propočítání, kolik procent tvořily zemřelé osoby z jednotlivého pohlaví z určité věkové kategorie na celkovém podílu jak všech zemřelých, tak všech zemřelých z daného pohlaví. Poté jsem porovnal zastoupení jednotlivých věkových skupin a zastoupení zemřelých co se týče jejich pohlaví mezi jednotlivým sledovaným desetiletím.

Pro vypočítání hrubé míry úmrtnosti bylo také nutné propočítat počet zemřelých za jednotlivé roky mnou nesledované (tj. 1830, 1831, 1832, 1888, 1889, 1900, 1901 a 1902). Pro tuto situaci jsem využil údaje, které zasahují do obou sledovaných sond, dostupné z tehdejšího sčítání lidu nebo odborné literatury. Rok 1830 tedy těsně následuje po ukončení první sondy do 20. let. Aby se nejednalo pouze o náhodný výkyv k jednomu roku, propočítal jsem tedy průměrný roční počet zemřelých za pětiletý interval, v jehož středu je právě rok, pro který máme údaj o počtu obyvatel v Písku. Tento průměrný počet zemřelých za daný pětiletý interval jsem následně vztáhnul k počtu obyvatel a vypočítal hrubou míru úmrtnosti v Písku. Získaný propočet jsem posléze porovnal i s celozemskými údaji.

Pro účely porovnání těchto dat budu využívat údaje o struktuře zemřelých pro městské průmyslové oblasti, jako byla pražská farnost Karlín, chebská farnost sv. Anny a Ústí nad Labem. Zároveň získaná data porovnám i s menšími vesnickými oblastmi zemědělského typu. Tyto lokality budou například: Vliněves (okres Mělník), Libčany (okres Hradec Králové), Dub (okres Prachatice) a Stařeč (okres Třebíč). Všechny údaje budu porovnávat i s celozemskými údaji. Tyto vybrané lokality by měly posloužit k nastínění situace v Písku v 19. století oproti jinému typu prostředí, ať už pražského předměstí, či menších vesnic.

Za obě sledovaná desetiletí nedošlo k žádným větším výkyvům v počtu úmrtí, které by stály za věnování pozornosti. V některých letech zemřelo více osob než v jiných, což není nic neobvyklého. Proto v této práci nejsou jednotlivé roky rozebírány a brány v potaz v celkovém obrazu, jelikož jeden rok by neodrážel, jaká byla situace v Písku, co se týče úmrtnostních poměrů a těžko by se podle nich zobecňovala na celé zkoumané období. Jevy vycházející z uvedených tabulek mají, pokud to bylo možné, navrhnuté možné vysvětlení.

6 ANALÝZA DAT

6.1 Počet a vývoj populace v Písku a ve vybraných oblastech

Dosavadní systém konskripcí sčítání lidu zažil od svého prvního zavedení v roce 1754 mnoho změn, a právě až rokem 1869 bylo uskutečněno první sčítání lidu na našem území moderního typu, díky kterému vznikly fixní pravidla a základy ke sčítání. Velkým rozdílem od předešlých sčítání bylo rozhodnutí o zjišťování obyvatelstva přítomného v dobu sčítání nikoliv však obyvatelstva příslušného dané lokalitě,[41] jak tomu bylo ve všech předešlých případech. Od tohoto roku byl stanoven den sčítání na půlnoc 31. prosince pouze v desetiletých intervalech, vždy k roku, který končil „0“. Sčítání lidu počínaje rokem 1869 nám tak mohou posloužit k zjištění počtu obyvatel a k vytváření základní představy o dynamice vývoje populace.

V českých zemích byla řada oblastí, které se vyvíjely velmi dynamicky, ale také tu byly další oblasti, které populačně stagnovaly, nebo z nich dokonce mnoho lidí odcházelo do zahraničí. Abychom tedy měli představu o dynamičnosti populace v Písku, je nejprve důležité uvést výsledná data ze sčítaní lidu, která budu následně porovnávat s několika jinými lokalitami. Jde o vystižení dynamiky populačního vývoje porovnáním počtu obyvatel v Písku v letech 1869, 1880, 1890 a 1900 a propočtení procentuálního nárůstu mezi jednotlivými údaji počtu obyvatel.

Z uvedených dat v tabulce 1 plyne, že v Písku nedošlo mezi lety 1869 až 1900 k až tak velkému přírůstku obyvatel. Růst populace zde nebyl rovnoměrný a nijak zvláště rychlý. V letech 1880 došlo v Písku ke stagnaci vývoje počtu obyvatel a mírně zrychlil až v posledním desetiletí 19. století. Stagnace počtu obyvatel v 80. letech by se dala připsat již zmíněné emigraci obyvatel z jižních Čech z důsledku nedostatku pracovních příležitostí.

Při pohledu na zrychlení tempa růstu v 90. letech se nabízí vysvětlení, že právě v posledním desetiletí začínala být řada oblastí jižních Čech vtahována do tempa průmyslové revoluce a díky tomuto faktu se populace nejvíce zvedla během 90. let a to o 22 %.

[41] Do obyvatelstva příslušného (domácího), patřily lidé až do roku 1869 narození na daném místě a patřily tam i nadále i přes fakt, že se dotyčný člověk odstěhoval pryč do jiné lokality.

Celkově od prvního nově zavedeného sčítání lidu v roce 1869 vzrostla populace Písku do roku 1900 o 31 %. Data získaná z Českého statistického úřadu nám tedy ukazují mírně pomalejší tempo populačního růstu až do 90. let. Teprve až v roce 1875 byl Písek propojen s Prahou pomocí železnice, které ale bohužel nenapomáhala velká vzdálenost od hlavní železniční tratě, což se odráží v uvedených tabulkách vývoje obyvatelstva Písku.

Tabulka 1 Početní vývoj obyvatelstva Písku

Sčítání v roce	Počet obyvatel	Přírůstek ve srovnání s předchozím sčítáním od minulého desetiletí (%)
1869	10 565	-
1880	12 156	1591 (15 %)
1890	12 550	394 (3 %)
1900	15 313	2763 (22 %)

(Zdroj: Český statistický úřad, *Počet obyvatel a domů podle výsledků sčítání od roku 1869: Území Písek*)

Jakožto příklad ke srovnání populační situace můžeme použít data dostupná z Ústí nad Labem (tabulka 2). Zde můžeme sledovat velký a pravidelný nárůst obyvatel mezi lety 1869-1900. Oproti Písku, kde se počet obyvatel zvyšoval velmi pomalu, vidíme rychlý a pravidelný skok v počtu obyvatel v každém desetiletí. Ústí nad Labem bylo od roku 1840 prosperující město severozápadních Čech, a to díky blízké poloze k Německu, vhodnému dopravnímu spojení po řece či železnici a těžbě uhlí. Na rozdíl od Písku a jeho okolí zažívalo Ústí mezi lety 1860–1889 trend rozšiřování území díky hojnému přistěhovalectví. Z Ústí se tedy stávala důležitá průmyslová oblast v Čechách.

Tabulka 2 Početní vývoj obyvatelstva v Ústí nad Labem

Sčítání v roce	Počet obyvatel	Přírůstek ve srovnání s předchozím sčítáním od minulého desetiletí (%)
1869	10 933	-
1880	16 524	5591 (51 %)
1890	23 646	7122 (43 %)
1900	37 265	13 619 (57 %)

(Zdroj: DUŠKOVÁ Sabina*, Demografický vývoj v Ústní nad Labem v 19. století, s. 115;* RŮŽKOVÁ, Jiřina, ŠKRABAL Josef a kolektiv. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (I. díl)*, s. 417–418)

Podíváme-li se na území dnešní Prahy prostřednictvím zmíněných cenzů pro jednotlivé roky, kdy bylo provedeno sčítání, tak v porovnání s Pískem je tato dynamika výrazně vyšší a rovnoměrnější. Je to převážně proto, že do těchto hodnot jsou zahrnuty údaje pro rychle rostoucí Pražská průmyslová předměstí, jako byl Smíchov či Karlín, a zároveň řada lokalit vesnického typu, které v dotyčné době byly za hranicí města.

V porovnání s Pískem zažívala pražská města poměrně stálý nárůst populace, v průměru 27 % každých deset let. Při pohledu na tabulku s daty pro farnosti Karlín si můžeme povšimnout, že k nejrychlejšímu růstu došlo v 70. letech a po dalších 20 let se růst zpomaloval. Tento fakt připisuje Šilhavý výskytem četných továren zaměřených na strojírenský a elektrotechnický průmysl, které přinášely mnoho nabídek a pracovních míst. Mezi nejznámější patřil například elektrotechnický podnik Františka Křižíka. Pozdější zpomalení tempa růstu, ve kterém rostl počet obyvatel Karlína, by možná mohlo souviset i s faktorem nedostatkem volných parcel k vystavění obytných domů.

Při porovnání Písku s Prahou nebo samotným Karlínem můžeme dojít k závěru, že i když se sice ve všech třech údobích počet obyvatel zvyšoval, tak počet obyvatel v Písku vzrostl o pouhých 44 %, kdežto v Karlíně čítal přírůstek populace 61 %. Na území celé Prahy[42] narostl počet obyvatel o celých 107 %. Přírůstek obyvatel těchto lokalit v porovnání s Pískem je znázorněno v grafu 1.

[42] Prahou se zde bere její dnešní rozloha již zahrnující předměstí a vesnice, které v dané době nebyly součástí čtyř pražských částí.

Tabulka 3 Porovnání početního vývoje obyvatelstva Prahy, farnosti Karlín a Písku

	Praha		Farnost Karlín		Písek	
Sčítání v roce	Počet obyvatel	Přírůstek od minulého desetiletí (%)	Počet obyvatel	Přírůstek od minulého desetiletí (%)	Počet obyvatel	Přírůstek od minulého desetiletí (%)
1869	270 389	-	13 384	-	10 565	-
1880	349 574	79 185 (29 %)	17 250	3866 (29 %)	12 156	1591 (15 %)
1890	437 388	87 814 (25 %)	19 540	2290 (13 %)	12 550	394 (3 %)
1900	559 440	122 052 (28 %)	21 555	2015 (10 %)	15 313	2763 (22 %)

(Zdroje: ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, *Počet obyvatel a domů podle výsledků sčítání od roku 1869: Území Praha a Písek*; ŠILHAVÝ, Michael. *Porovnání úmrtnosti ve dvou českých farnostech v druhé polovině 19. století v souvislosti s jejich hospodářským charakterem,* s. 31)

Graf 1 Porovnání přírůstku obyvatel v Praze, farnosti Karlín a Písku

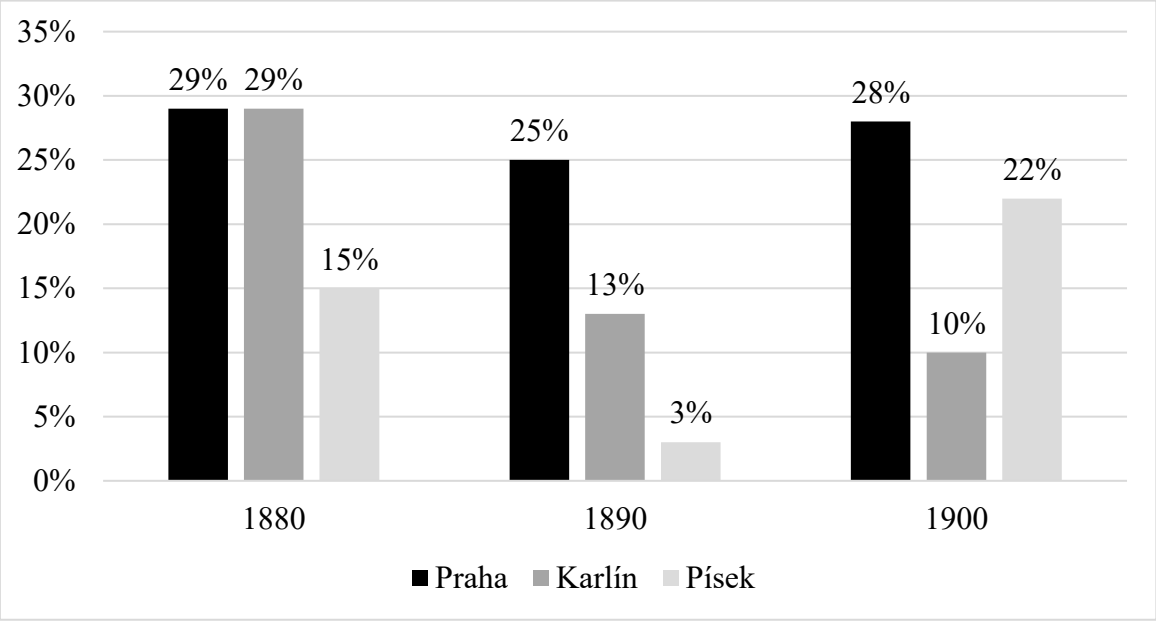

(Zdroj: vlastní zpracování podle dat z tabulky 3)

Co se týče vesnic či menších obcí, můžeme porovnat situaci v Písku i s menší lokalitou. Jako příklad jsem vybral městys Dub, který leží v okresu Prachatice. Dnes do katastru městyse Dub spadají i Borčice, Dvorec, Dubská Lhota a Javornice. Jako příklad jsou zde ale uvedené údaje pouze ze samotného Dubu. Zde tedy můžeme sledovat regresivní vývoj populace zemědělské lokality, která nebyla zatáhnuta do světa průmyslové revoluce. Celkově se od roku 1869 zmenšila populace Dubu o 139 osob (21 %). Dnes v Dubu žije 407 obyvatel.[43]

Tabulka 4 Početní vývoj obyvatelstva v městysu Dub

Sčítání v roce	Počet obyvatel	Přírůstek ve srovnání s předchozím sčítáním od minulého desetiletí (%)
1869	668	-
1880	563	-105 (-16 %)
1890	540	-23 (-4 %)
1900	529	-11 (-2 %)

(Zdroj: ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Historický lexikon obcí České republiky – 1869–2011)

Ještě, než přejdeme k struktuře zemřelých podle pohlaví a věku, porovnejme údaje získané z Písku a dalších lokalit s celozemskými. Srb v tomto případě uvádí[44], že celkový počet obyvatel sečtený pro rok 1869 v českých zemích činil 7 557 236. Pro rok 1880 uvádí již 8 221 432 obyvatel. Celkový přírůstek mezi těmito lety vychází na 664 196 obyvatel nebo 9 %. Tento údaj nám tedy ukazuje, že jak Písek (15 %), tak Karlín (29 %), Ústí (51 %) i Pavlov (13 %) převyšovali v uvedeném desetiletí celozemský intercenzální[45] přírůstek. Pro rok 1890 byl celozemský přírůstek 443 789 obyvatel nebo 5 %. Písek tedy ve svém populačním vzrůstu oproti tomu zpomalil a zvedl se zase až na přelomu století. Karlín intercenzální přírůstek převyšoval po celé 19. století a zpomalil až v roce 1900, kdy se přiblížil celozemskému a převyšoval jej o pouhá 2 %. Jak již bylo zmíněno, české země zažívaly od 70. let vysoké migrační úbytky populace v důsledku

[43] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Počet obyvatel v obcích – k 1. 1. 2023.*

[44] SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*, s. 26.

[45] Intercenzální přírůstek značí přírůstek mezi jednotlivými desetiletími sčítání lidu.

ekonomické krize. To se právě odráží v celozemském intercenzálním přírůstku indexu počtu obyvatel v 90. letech. Tyto migrační vlny do ostatních částí Rakousko-Uherska, a hlavně do Spojených států měly později velký vliv na průběh československého boje za svobodu a samostatnost. Početní vývoj obyvatel českých zemí je zpracován v tabulce 5, graf 2 pak znázorňuje přírůstek obyvatel v českých zemí v porovnání s Pískem.

Tabulka 5 Početní vývoj obyvatel českých zemí

Sčítání v roce	Počet obyvatel	Přírůstek ve srovnání s předchozím sčítáním od minulého desetiletí (%)
1869	7 557 236	-
1880	8 221 432	664 196 (9 %)
1890	8 665 221	443 789 (5 %)
1900	9 372 656	707 435 (8 %)

(Zdroj: SRB, Vladimír. *Tisíc let obyvatelstva našich zemí, s. 26)*

Graf 2 Porovnání přírůstku obyvatel v českých zemích a Písku

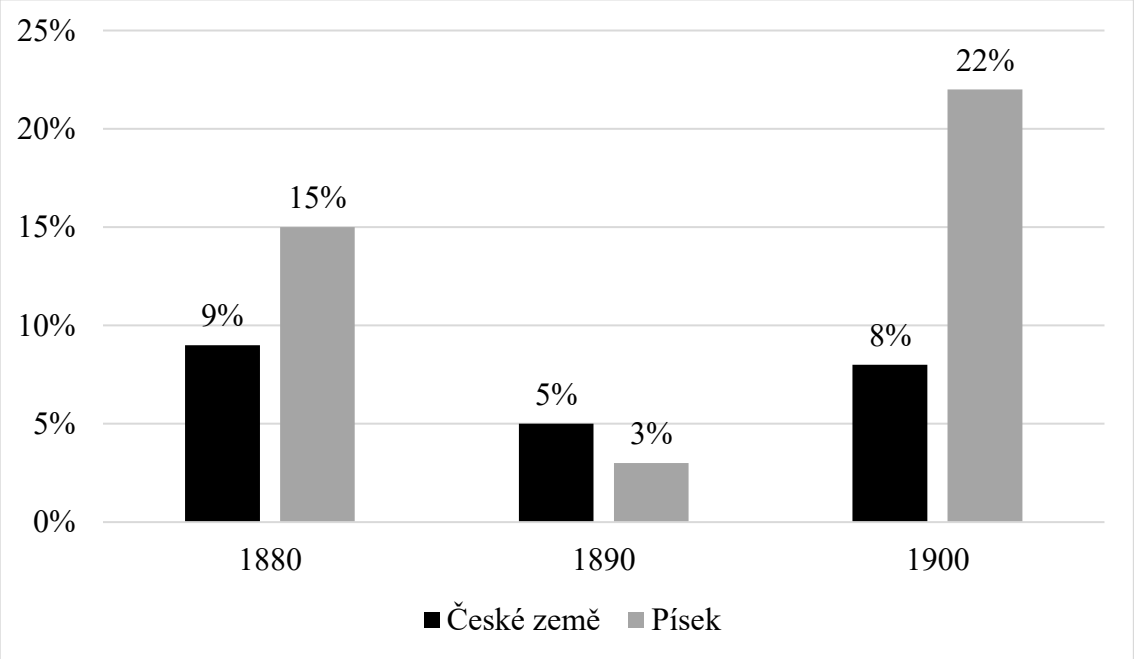

(Zdroj: vlastní zpracování podle tabulky 5)

6.2 Hrubá míra úmrtnosti v Písku a ve vybraných oblastech

Hrubá míra úmrtnosti (hmú) se vypočítá jako poměr počtu zemřelých k celkovému počtu obyvatel za určité období a posléze se vynásobí číslem 1000, abychom dostali hodnotu na 1000 obyvatel a mohli je snadno porovnat mezi jednotlivými lokalitami či zeměmi. Počet zemřelých získáme sečtením průměrného počtu zemřelých za 5 let, tak aby byl sledovaný rok uprostřed zmíněných pěti let. Za rok 1890 je to tedy průměr počtu zemřelých za roky 1888, 1898, 1890, 1891 a 1892. Níže uvedené tabulky nám tedy ukážou, jaká byla situace v Písku oproti jiným lokalitám.

Zde vidíme, že index hrubé míry úmrtnosti ve 30. letech dosahoval hodnoty, které byly vyšší, jak celozemské uváděné Kárníkovou pro totéž období v hodnotách 31 ‰.[46] Vykazuje to tedy že, Písek zažíval horší úmrtnostní poměry v době, kdy ještě město nebylo vtaženo do moderní éry průmyslové revoluce.[47] Hrubá míra úmrtnosti v Písku během 19. století klesla a dalo by se říct, že poměrně na stabilní hodnotu. Počet zemřelých na 1000 obyvatel mezi 30. a 90. lety stoupl, což je následek navýšení celkového počtu obyvatel během 19. století. Za poslední desetiletí 19. století se tyto hodnoty dokonce mírně zlepšily a počet zemřelých na 1000 obyvatel klesl. Písek byl v první polovině 90. let, co se týče hmú, na stejné úrovni jako české země, pro které byly tyto hodnoty také 27 ‰. Až v posledních pěti letech 19. století klesla hodnota hmú v Písku na 22 ‰ což značí mírné zlepšení oproti celozemské hrubé míře úmrtnosti, která klesla jenom na 25 ‰.[48] Zaměřím se zde na rok 1890, během kterého se již průmyslová revoluce a její rozšiřování a vliv na demografických změnách relativně zmírnily.

Tabulka 6 Hrubá míra úmrtnosti v Písku

	1830	**1890**	**1900**
Počet obyvatel	5 445[49]	12 550	15 313
Počet zemřelých	206	345	338
HMÚ	38 ‰	27 ‰	22 ‰

(Zdroj: vlastní zpracování)

[46] KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, s. 336.

[47] Více informací o přirozeném pohybu obyvatelstva a hrubé míry úmrtnosti pro české země pro 19. století viz. příloha A.

[48] KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, s. 336.

[49] KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl V*, s. 147.

Budu zde porovnávat hmú Písku s průmyslově orientovaným rostoucím Karlínem a menšími zemědělskými oblastmi jako byly Libčany a Vliněves. Pro rok 1890 vykazuje Písek nejvyšší hodnoty indexu hmú ze všech uvedených lokalit. Počet obyvatel v Písku od roku 1830 do roku 1900 sice vzrostl, ale z vypočítané hrubé míry úmrtnosti je tento index prakticky skoro nezměněný. Přikláním se tedy k již zmíněnému vysvětlení, že pro Písek byla charakteristická emigrace mladých lidí v důsledku velmi pozdního zasažení města do průmyslové revoluce. Věkově deformovaná populace, ve které mohli mít vyšší zastoupení starší lidé, pak vedla v následných letech k vyšší míře úmrtnosti. V Písku totiž do konce roku 1866 nebyla například ani městská spořitelna, Sokol či hasičský sbor.[50] Do toho platy v píseckém kraji byly zřejmě velmi nedostačující.[51]

Nejvyšší rozdíl je mezi Pískem a Karlínem, jehož nízké hodnoty Šilhavý připisuje zlepšením životních podmínek a zdravotního stavu obyvatelstva farnosti[52], které mohlo být následkem hlavně zlepšení čistoty vody vystavěním Podolské vodárny v roce 1885.[53] Karlín měl sice více obyvatel než Písek, ale míra úmrtnosti zde byla razantně nižší, což poukazuje na rozdíl životní úrovně mezi tímto pražským předměstím a Pískem. V Karlíně, který je součástí hlavního města, se minimálně od druhé poloviny 19. století postupně zlepšovaly životní podmínky i zdravotní stav obyvatel a hrubá míra úmrtností pomalu klesala až do následujícího století. Zajímavé je, že v Karlíně jakožto převážně tovární oblast tvořenou primárně z dělnické populace byly tyto hodnoty lepší jak v Písku, kde se nacházely spíše hromadné textilní výrobny nežli továrny.

Oproti tomu v převážně zemědělské farnosti Vliněves nacházející se v okrese Mělník byla situace, co se týče hmú, opačná. Tato farnost byla razantně populačně menší než ostatní uvedené lokality. Zde index hrubé míry úmrtnosti od roku 1869 do roku 1890 stoupal, přičemž počet obyvatel za celou dobu moc nestoupl. Malá farnost, jako je Vliněves v tehdejší době mohla být zasažena emigrací mladých lidí v produktivním věku, kteří viděli šanci na lepší život ve více urbanizované oblasti. Šilhavý ale posléze

[50] PÁTOVÁ, Jana. *„Písek – město v lesích". Konstrukce historické paměti města Písku v letech 1918-1938*, s. 12.

[51] CHALABALOVÁ, Renata. *Dějiny Regionu v 19. a 20. století, Písecko, nástin jeho společensko-politického vývoje a školství*, s. 41.

[52] ŠILHAVÝ, Michael. *Porovnání úmrtnosti ve dvou českých farnostech v druhé polovině 19. století v souvislosti s jejich hospodářským charakterem*, s. 35.

[53] Nedostatek čisté vody byl jeden z největších problémů života ve městech. Až teprve s příchodem dezinfekčních prostředků a zlepšením kanalizačních systémů se tento problém vyřešil.

tvrdí, že malý vzorek dostupný z Vliněvsi může tyto hodnoty hmú drasticky ovlivňovat.[54] Dnes ve Vliněvsi žije okolo 300 obyvatel.

Farnost Libčany patřila do roku 1866 koruně české a spravoval jej zemský výbor. Výdělky z libčanských statků byly využívány na zaplacení studií šlechtických chlapců.[55] Ze všech třech lokalit uvedených v tabulce 8 byla hodnota hmú v Libčanech v roce 1890 nejbližší Písku.

Tabulka 7 Hrubá míra úmrtnosti ve vybraných oblastech pro rok 1890

	Karlín	**Vliněves**	**Libčany**
Počet obyvatel	19 450	1 964	4324
Počet zemřelých	282	47	108
Hrubá míra úmrtnosti	14 ‰	24 ‰	25 ‰

(Zdroj: ŠILHAVÝ, Michael. *Porovnání úmrtnosti ve dvou českých farnostech v druhé polovině 19. století v souvislosti s jejich hospodářským charakterem*, s. 35; ŠIKULOVÁ, Alexandra. *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém" 19. století (1785–1914)*, s. 228)

[54] ŠILHAVÝ, Michael. *Porovnání úmrtnosti ve dvou českých farnostech v druhé polovině 19. století v souvislosti s jejich hospodářským charakterem*, s. 37.

[55] LIBČANY. *Historie obce Libčany*.

6.3 Věková a pohlavní struktura zemřelých

Dále se již podíváme na věkovou a pohlavní strukturu zemřelých v Písku za obě sledovaná desetiletí. Níže budu porovnávat jak početní, tak procentuální podíl obou pohlaví v jednotlivých sondách, také je porovnám i mezi sebou a posléze jakožto příklad uvedu data získaná z vybraných farností s menší populací převážně agrárního typu. Napřed rozeberu data, co se týče věkové skladby zemřelých získaná za roky 1820-1829 a poté za 1890-1899. Následně se podíváme na strukturu zastoupení mužského a ženského pohlaví napřed opět ve 20. letech a posléze v 90. letech.

6.3.1 Věkova skladba zemřelých pro 20. léta

Přibližme si věkovou skladbu zemřelých osob v Písku (viz tabulka 8). Ve 20. letech v Písku zemřelo ročně průměrně 140 osob a za celá 20. léta se jednalo o 1403 osob.

Sledujeme-li populaci podle Sundbärgova dělení[56], tvořily největší podíl zemřelých na celkové populaci děti 51,4 %, následované 17,6 % lidmi v reprodukčním věku a 31 % v postreprodukčním věku. Pokud zaměříme pozornost zvlášť na lidi starších 75 let, činí jejich podíl na celkovém počtu zemřelých 11 %.

Dětí zemřelo celkově 722, přičemž přesně polovina z nich byli kojenci (361). V této době nebyla přirozená plodnost ještě všeobecně regulována a zároveň se řada narozených nedožila dospělosti, což mělo za následek vysoký počet dětí z podílu zemřelých.

Osob v reprodukčním věku zemřelo 247 (tj. 17,6 %) a v postreprodukčním 434 (tj. 31 %), přičemž od 50 do 74 let zemřelo 276 lidí a 158 lidí zemřelo ve věku 75 a více (tj. 11,3 %).

Na rozdíl od zemřelých dětí, které tvořily více jak polovinu celkového počtu zemřelých, se osoby v reprodukčním a postreprodukčním věku podílely na celkovém počtu zemřelých zhruba stejným procentem. To se se v 90. letech změnilo. Porovnání jednotlivých věkových skupin zemřelých za 20. léta v Písku je znázorněno v grafu 3.

[56] Axel Gustav Sundberg, švédský demograf, rozdělil populaci podle věku do tří skupin: dětské (0–14 let), reprodukční (15–49 let) a postreprodukční (50 a více let).

Tabulka 8 Celkový počet zemřelých v Písku v letech 1820-1829

Věk	1820	1821	1822	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829	celkem	%
Do 1 roku	20	21	53	45	30	28	46	39	38	41	**361**	**25,73 %**
1-4	17	22	28	36	22	16	18	25	19	32	**235**	**16,75 %**
5-9	12	7	14	12	4	7	3	11	5	7	**82**	**5,84 %**
10-14	8	3	2	1	6	4	6	3	1	10	**44**	**3,14 %**
15-19	3	4	3	3	4	0	4	4	9	0	**34**	**2,42 %**
20-24	7	2	5	6	1	0	1	4	6	5	**37**	**2,64 %**
25-29	4	2	6	9	2	2	7	4	3	6	**45**	**3,21 %**
30-34	2	3	1	2	2	2	4	6	3	3	**28**	**2,00 %**
35-39	4	2	2	4	4	1	4	5	6	1	**33**	**2,35 %**
40-44	5	2	4	4	4	3	4	2	3	2	**33**	**2,35 %**
45-49	4	4	6	3	4	4	2	2	4	4	**37**	**2,64 %**
50-54	1	3	4	2	3	4	4	7	5	7	**40**	**2,85 %**
55-59	5	7	11	4	3	6	3	4	9	4	**56**	**3,99 %**
60-64	10	8	1	6	2	2	7	9	9	11	**65**	**4,63 %**
65-69	8	6	1	1	5	6	6	7	9	7	**56**	**3,99 %**
70-74	4	2	3	5	6	13	5	3	6	12	**59**	**4,21 %**
75-79	4	4	7	5	8	8	7	7	7	10	**67**	**4,78 %**
80-84	1	3	4	4	7	3	7	2	4	7	**42**	**2,99 %**
85-89	5	1	3	2	1	4	2	1	3	3	**25**	**1,78 %**
90-94	0	0	1	0	2	1	0	2	1	1	**8**	**0,57 %**
95-99	0	1	0	2	0	2	2	1	1	2	**11**	**0,78 %**
100+	0	0	0	1	1	0	1	1	0	1	**5**	**0,36 %**
celkem	**124**	**107**	**159**	**157**	**121**	**116**	**143**	**149**	**151**	**176**	**1403**	**100 %**

(Zdroj: vlastní zpracování)

Graf 3 Podíl věkových skupin zemřelých za 20. léta 19. století v Písku

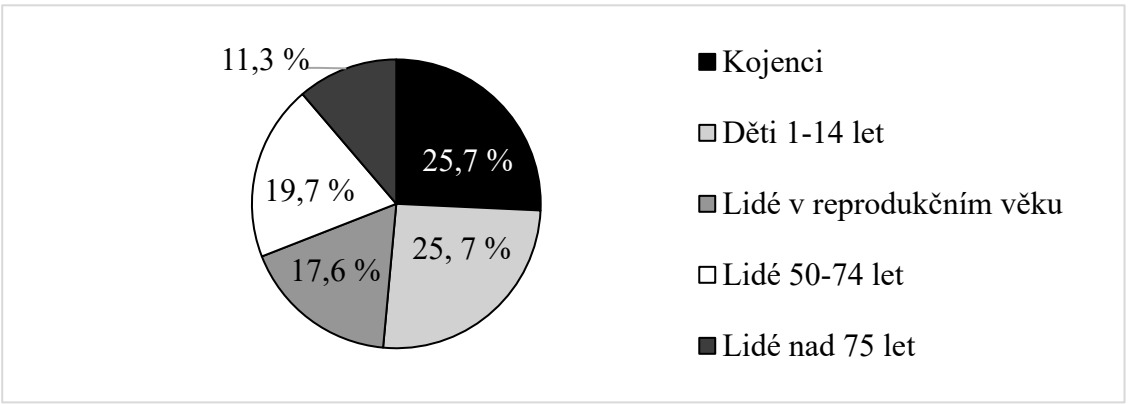

(Zdroj: vlastní zpracování)

6.3.2 Věkova skladba zemřelých pro 90. léta

S příchodem industrializace přišly do Písku i demografické jevy vyskytující se výrazněji v oblastech s továrním dělnictvem. Písecké textilní fabriky tvořily později velkou část obživy populace. Tak jak tomu bylo v městských oblastech i jinde.

Jak již bylo zmíněno, ke konci 19. století celozemská kojenecká úmrtnost stoupla, zatímco celková dětská úmrtnost klesla. Do roku 1895 dosahovala kojenecká úmrtnost na našem území 260 ‰.[57] V Písku si můžeme povšimnout podobného trendu v tabulce 9, kde vidíme, že podíl dětí na celku zemřelých dětí klesl a tvořil 43,5 %. Na druhou stranu podíl zemřelých kojenců za toto období stoupl z 25,7 % charakteristických pro 20. léta na 28,5 %. Podíl mrtvých kojenců tvořil dvě třetiny z celkového podílu dětí do patnácti let. Zlepšující se medicína neměla příliš vliv na kojeneckou úmrtnost v továrních oblastech, jelikož práce matek a jejich fyzické vytížení v takovém prostředí velice ovlivňovala šance kojenců na přežití. Karlín je tomu zářným příkladem, kde podíl zemřelých kojenců ke konci 19. století činil 37 % ze všech úmrtí v této tovární oblasti pražského předměstí.[58] Stejná situace byla i v zemědělské oblasti farnosti Stařeč, kde podíl zemřelých kojenců tvořil skoro třetinu z celkového úhrnu zemřelých.[59]

Osoby v reprodukčním věku byly zastoupeny 17,7 % a osoby v postreprodukčním věku byly zastoupeny 38,8 % z celkového počtu zemřelých, přičemž podíl lidí starších 75 let byl 14,8 %. Zastoupení osob v reprodukčním věku zůstalo prakticky na stejné úrovni na rozdíl od zbylých věkových kategorií, které zažily posun na celkovém počtu zemřelých.

Děti do 14 let již netvořily více jak polovinu zemřelých a lidé se začali dožívat vyššího věku, kde největší rozdíl vidíme ve věku 50-74 let. Celkově zemřelo za 90. léta 1414 dětí, ze kterých bylo 927 kojenců. Lidí ve věku 15-49 let zemřelo 574 a lidí v postreprodukčním věku zemřelo 1259. Rozdělíme-li opět postreprodukční věk na 75 let a více, tak do 74 let zemřelo 780 osob a 75 let a více se dožilo 479 osob. Což je v souladu s očekáváním s původními tezemi že v 90. letech už by měl být podíl zemřelých osob starších 75 let vyšší v důsledku zlepšování životní úrovně, která přinesla lidem možnosti

[57] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Graf 6, Naděje dožití při narození a kojenecká úmrtnost v letech 1870–2022.*

[58] ŠILHAVÝ, Michael. *Porovnání úmrtnosti ve dvou českých farnostech v druhé polovině 19. století v souvislosti s jejich hospodářským charakterem*, s..38.

[59] KRAUSOVÁ, Vendula. *Obyvatelstvo farnosti Stařeč v 19. století*, s. 68.

dožít se vyššího věku. V průměru zemřelo v Písku za druhé sledované desetiletí (1890-1899) 325 osob ročně. Porovnání jednotlivých věkových skupin zemřelých za 90. léta v Písku je znázorněno v grafu 4.

Graf 4 Podíl věkových skupin zemřelých za 90. léta 19. století v Písku

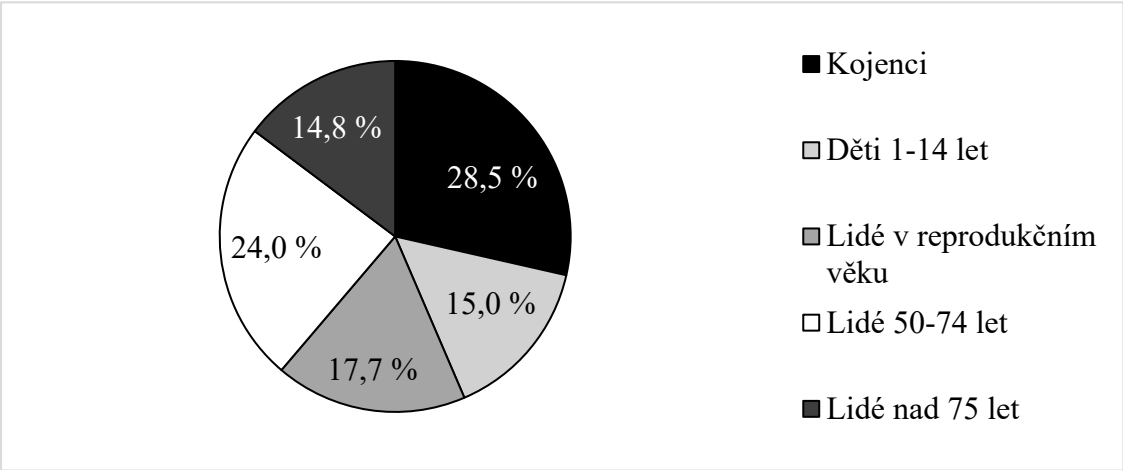

(Zdroj: vlastní zpracování)

Tabulka 9 Celkový počet zemřelých v Písku v letech 1890-1899

Věk	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	celkem	%
Do 1 roku	102	93	88	90	76	84	87	92	86	129	**927**	**28,55 %**
1-4	36	20	44	37	49	29	26	11	38	36	**326**	**10,04 %**
5-9	14	13	8	10	17	5	8	8	5	11	**99**	**3,05 %**
10-14	7	6	19	3	6	4	4	8	3	2	**62**	**1,91 %**
15-19	7	10	7	9	13	3	7	4	7	6	**73**	**2,25 %**
20-24	15	13	7	9	10	11	11	7	11	11	**105**	**3,23 %**
25-29	7	6	12	14	9	9	7	6	10	11	**91**	**2,80 %**
30-34	7	9	10	3	6	5	6	4	6	7	**63**	**1,94 %**
35-39	4	12	2	11	6	3	5	8	5	5	**61**	**1,88 %**
40-44	10	7	5	6	17	8	8	2	11	9	**83**	**2,56 %**
45-49	11	11	10	6	12	10	10	11	7	10	**98**	**3,02 %**
50-54	15	11	13	10	12	10	14	12	8	15	**120**	**3,70 %**
55-59	9	9	13	7	11	8	21	15	13	14	**120**	**3,70 %**
60-64	21	17	22	12	12	19	16	12	19	15	**165**	**5,08 %**
65-69	13	18	32	12	13	12	12	21	16	15	**164**	**5,05 %**
70-74	24	26	18	13	20	26	20	14	25	25	**211**	**6,50 %**
75-79	22	20	16	17	24	21	21	22	23	29	**215**	**6,62 %**
80-84	11	16	9	14	19	16	14	18	22	20	**159**	**4,90 %**
85-89	5	7	6	8	5	11	5	12	8	9	**76**	**2,34 %**
90-94	1	2	1	2	1	3	2	4	2	4	**22**	**0,68 %**
95-99	0	0	1	1	0	1	2	0	1	0	**6**	**0,18 %**
100+	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	**1**	**0,03 %**
celkem	**341**	**327**	**343**	**294**	**338**	**298**	**306**	**291**	**326**	**383**	**3247**	**100 %**

(Zdroj: vlastní zpracování)

6.3.3 Pohlavní struktura zemřelých ve 20. letech

Dále se podíváme na pohlavní strukturu zemřelých v Písku. Budu zde rozebírat jak procentní, tak početní zastoupení obou pohlaví nejprve v jejich příslušných věkových kategoriích a posléze ze všech úmrtí.

V průběhu historie se objevuje všeobecná tendence, že muži umírali v průměru v nižším věku než ženy a stejně tomu tak bylo i v Písku v obou sledovaných desetiletích. Bylo to převážně kvůli vysoké dětské úmrtnosti, která připadala ve větší míře na vrub nejmladších chlapců. Ve 20. letech podíl malých chlapců do 15 let čítal 53,6 % z celkového podílu zemřelých mužů. U dívek je tento podíl 48,9 % ze všech zemřelých žen. V samotném podílu zemřelých kojenců vidíme že chlapců zemřelo o 4,2 % více jak dívek. To že vyšší podíl tvořili chlapci by mohlo být v malé míře také následkem převahy narozených chlapců nad narozenými dívkami. Celkově zemřelo v Písku 309 dívek a 413 chlapců do 15 let, z nichž bylo do jednoho roku 148 dívek a 213 chlapců. Ze všech úmrtí v Písku vykazují chlapci do 15 let nejvyšší podíl, a to sice 29,4 %. Dívky do 15 let tvořily 22 % všech zemřelých.

Jakožto příklad zde můžeme porovnat menší zemědělské oblasti Libčany a Stařeč. Co se týče podílu dětské úmrtnosti Šikulová uvádí podobný trend i v její práci o úmrtnosti ve farnosti Libčany, kde během dvacátých let tvořil podíl zemřelých chlapců ve věku 0-14 let o 7,5 % více než dívek.[60] Tento trend se ukazuje i ve farnosti Stařeč, kde Krausová také uvádí větší podíl zemřelých chlapců do jednoho roku, a naopak zase nižší podíl dívek do 15 let.[61]

Co se týče reprodukční věkové kategorie v Písku, ta měla na rozdíl od dětí výrazně nižší hodnoty a byla zastoupena následovně: žen zemřelo v Písku za cele sledované desetiletí 106, což čítá 16,8 % z úmrtí všech žen, muži zde měli vyšší zastoupení opět jak početně (141), tak procentuálně (18,3 %) z celkového podílu zemřelých mužů. Ze všech úmrtí tvořily ženy v této věkové kategorii 7,7 % a muži 10 %. Zajímavostí je, že na rozdíl od Libčan či Stařeče je v Písku podíl zemřelých žen v reprodukčním věku (15-49) nižší nežli u mužů. V Libčanech bylo mužské zastoupení v reprodukčním věku 16,2 %

[60] ŠIKULOVÁ, Alexandra. *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914)*, s. 232.

[61] KRAUSOVÁ, Vendula. *Obyvatelstvo farnosti Stařeč v 19. století*, s. 71.

a zastoupení žen bylo 17,2 %. Ve farnosti Stařeč tvořil podíl zemřelých mužů během 20. let 14,3 % a podíl zemřelých žen 16,7 %.

Postreprodukční věk dále rozdělím na osoby zemřelé od 50 let do 74 let a na 75 let a více. Ženy ve věku 50-74 let mají, odhlédneme-li od dětí do 15 let, největší procentuální (23,1 %) i početní (146) zastoupení ze všech zemřelých žen. Mužů celkově zemřelo v těchto letech 130, což činí 16,9 % z celého mužského pohlaví. V zastoupení osob starších 75 let vidíme ale opětovné početní převýšení mužského pohlaví (87) oproti ženám (71). Ovšem podíl obou pohlaví je takřka stejný. Z celého pohlaví vychází na 11,2 % pro ženy a 11,3 % pro muže.

Pohlavní struktura zemřelých ve 20. letech 19. století v Písku je pro lepší představu znázorněna v grafu 5.

Ve farnosti Libčany, se od konce 18. století do začátku 20. století poměr obou pohlaví pohyboval na relativně stejné úrovni.[62] Písek ve 20. letech zažil větší rozdíl v těchto hodnotách. Mužů (55 %) zde totiž zemřelo o 10 % více, jak žen (45 %). Tento nepoměr se ale s postupem času výrazně zlepšil a podíl zemřelých mužů v Písku klesl v 90. letech na 51 % přičemž zbylých 49 % tvořily ženy. Všechny věkové kategorie se tedy v 90. letech velice vyrovnaly v podílu všech zemřelých. Toto patrně poukazuje na maskulinitu v Písecké společnosti, která je ale těžko vysvětlitelná, jelikož se má obecně vzato, že migrace se týkala převážně mladých mužů v produktivním věku, což zde údaje z Písku nepotvrzují.

Graf 5 Pohlavní struktura zemřelých ve 20. letech 19. století v Písku

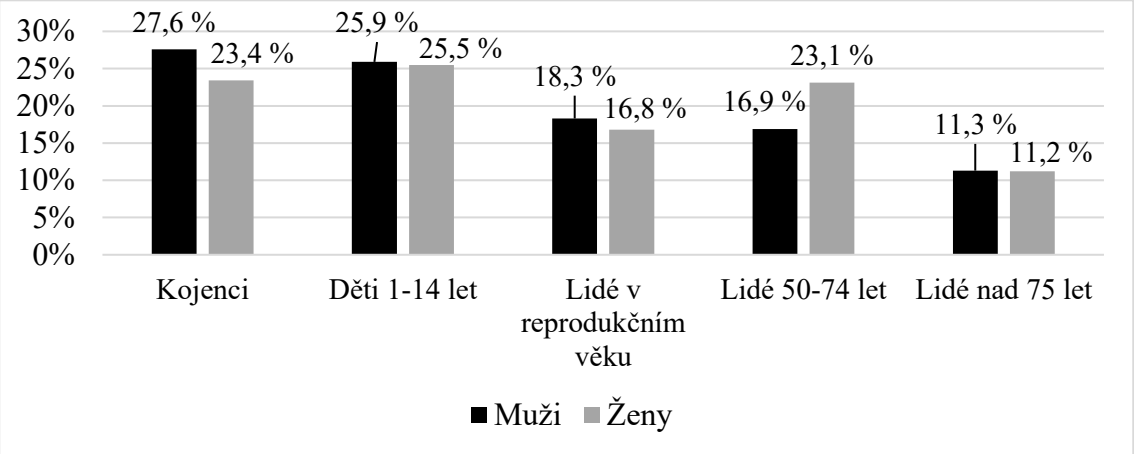

(Zdroj: vlastní zpracování)

[62] Od roku 1785-1914 zemřelo ve Farnosti Libčany 12 243 lidí. Podíl mužů činil 51 % a podíl žen 49 %. ŠIKULOVÁ, Alexandra. *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém" 19. století (1785–1914)*, s. 232.

Tabulka 10 Celkový počet zemřelých žen v Písku v letech 1820-1829

Ženy												
věk	**1820**	**1821**	**1822**	**1823**	**1824**	**1825**	**1826**	**1827**	**1828**	**1829**	**celkem**	**%**
Do 1 roku	8	7	22	28	10	9	17	17	14	16	148	23,42 %
1-4 let	6	7	15	24	11	12	8	16	7	13	119	18,83 %
5-9 let	5	1	2	3	2	1	2	5	5	5	31	4,91 %
10-14 let	3	1	1	0	0	2	1	0	1	2	11	1,74 %
15-19	2	1	1	1	3	0	1	3	3	0	15	2,37 %
20-24	1	0	2	2	0	0	0	1	1	3	10	1,58 %
25-29	2	0	3	5	2	1	4	2	2	5	26	4,11 %
30-34	0	3	0	1	1	1	1	0	2	2	11	1,74 %
35-39	2	2	1	1	2	1	1	4	2	0	16	2,53 %
40-44	3	0	2	0	3	2	2	1	3	0	16	2,53 %
45-49	2	1	2	0	1	1	2	1	1	1	12	1,90 %
50-54	0	3	2	1	3	2	2	4	3	2	22	3,48 %
55-59	2	4	2	2	2	2	2	1	2	2	21	3,32 %
60-64	6	6	0	4	0	1	5	6	3	5	36	5,70 %
65-69	4	3	1	0	3	3	1	6	5	2	28	4,43 %
70-74	3	1	1	3	5	10	2	2	4	8	39	6,17 %
75-79	1	2	1	0	7	5	3	4	3	5	31	4,91 %
80-84	0	2	1	2	5	3	2	0	2	2	19	3,01 %
85-89	3	0	2	0	0	2	1	0	1	2	11	1,74 %
90-94	0	0	1	0	1	1	0	2	0	0	5	0,79 %
95-99	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1	3	0,47 %
100+	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	2	0,32 %
celkem	**53**	**44**	**62**	**77**	**62**	**59**	**59**	**75**	**64**	**77**	**632**	100 %

(Zdroj: vlastní zpracování)

Tabulka 11 Celkový počet zemřelých mužů v Písku v letech 1820-1829

Muži												
věk	**1820**	**1821**	**1822**	**1823**	**1824**	**1825**	**1826**	**1827**	**1828**	**1829**	**Celkem**	**%**
Do 1 roku	12	14	31	17	20	19	29	22	24	25	213	27,63 %
1-4 let	11	15	13	12	11	4	10	9	12	19	116	15,05 %
5-9 let	7	6	12	9	2	6	1	6	0	2	51	6,61 %
10-14 let	5	2	1	1	6	2	5	3	0	8	33	4,28 %
15-19	1	3	2	2	1	0	3	1	6	0	19	2,46 %
20-24	6	2	3	4	1	0	1	3	5	2	27	3,50 %
25-29	2	2	3	4	0	1	3	2	1	1	19	2,46 %
30-34	2	0	1	1	1	1	3	6	1	1	17	2,20 %
35-39	2	0	1	3	2	0	3	1	4	1	17	2,20 %
40-44	2	2	2	4	1	1	2	1	0	2	17	2,20 %
45-49	2	3	4	3	3	3	0	1	3	3	25	3,24 %
50-54	1	0	2	1	0	2	2	3	2	5	18	2,33 %
55-59	3	3	9	2	1	4	1	3	7	2	35	4,54 %
60-64	4	2	1	2	2	1	2	3	6	6	29	3,76 %
65-69	4	3	0	1	2	3	5	1	4	5	28	3,63 %
70-74	1	1	2	2	1	3	3	1	2	4	20	2,59 %
75-79	3	2	6	5	1	3	4	3	4	5	36	4,67 %
80-84	1	1	3	2	2	0	5	2	2	5	23	2,98 %
85-89	2	1	1	2	1	2	1	1	2	1	14	1,82 %
90-94	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	3	0,39 %
95-99	0	1	0	2	0	2	0	1	1	1	8	1,04 %
100+	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	3	0,39 %
celkem	**71**	**63**	**97**	**80**	**59**	**57**	**84**	**74**	**87**	**99**	**771**	100 %

(Zdroj: vlastní zpracování)

6.3.4 Pohlavní struktura zemřelých v 90. letech

V 90. letech zemřelo v Písku 672 dívek a 742 chlapců do 14 let. Jejich podíl z celkového počtu zemřelých v příslušném pohlaví činil 42,2 % dívek a 44,9 % chlapců. Ze všech úmrtí vychází jejich podíl na 20,7 % pro dívky a 22,9 % pro chlapce. I nadále platilo, že chlapců (500) zemřelo více v kojeneckém věku než dívek (427). Celkově chlapci umírali i nadále v dětském věku více jak dívky. Stejný trend zažívaly i Libčany a Stařeč, kde stejně jako v Písku převyšoval počet zemřelých chlapců nad zemřelými dívkami.

Ostatní Sundbärgovi věkové skupiny, jak již bylo řečeno, byly v podílech z celkového počtu zemřelých zastoupeny takřka rovnoměrně. Mezi zemřelými v reprodukčním věku tvořily 8,7 % ženy a 9 % muži z celkového podílu zemřelých. Žen zde zemřelo 283 a mužů 291, což činí 17,8 % všech žen a 17,6 % všech zemřelých mužů. V Libčanech byly hodnoty z podílu zemřelých obou pohlaví opačné. Mužů zemřelo 16,2 % a žen 17,2 %. Pro věkovou kategorii 50-74 let vidíme, že je index podílu z celkového počtu zemřelých 11,6 % pro ženy a 12,4 % pro muže. Počet žen, které v této kategorii zemřely byl 378 (23,7 %) a počet mužů byl 402 (24,3 %).

Největší změnu můžeme vidět teprve až v kategorii 75 let a více. Zde vidíme že počet zemřelých žen (260) převyšoval muže (219). Podíl ženského pohlaví (8 %) zde převyšuje pohlaví mužské (6,7 %) ze všech úmrtí. Těchto 260 žen zastupuje 16,3 % všech zemřelých žen v Písku v 90. letech. Pro muže je tento podíl 13,2 %.

Údaje z Písku můžeme také srovnat s chebskou farností sv. Anny, kterou ve své práci sledovala Jana Kolouchová. Ta ve své práci udává, že v 90. letech v chebské farnosti sv. Anny umíralo narozdíl od Písku více žen jak mužů ve věkové kategorii 15-49 let.[63] Tento fakt je vysvětlován tzv. nadúmrtností žen, která spočívala ve stále ještě vysoké úmrtnosti žen při nebo po porodních komplikacích. Porod byl sám o sobě pro ženu náročný, velmi nebezpečný a s přibývajícím počtem porodů a věkem se toto riziko jen zvyšovalo.[64]

Data ukázaná v tabulkách 13-14 nám ukazují, že v 90. letech v Písku, se ve všech věkových skupinách podíl mezi oběma pohlavími zemřelých vyrovnal. Děti zastupují

[63] KOLOUCHOVÁ, Jana. *Obraz mortality chebské farnosti sv. Anny 1787-1901,* s. 84.

[64] Horská na druhou stranu tvrdí, že ženy v téže době umíraly více převážně kvůli velkému pracovnímu vytížení. HORSKÁ, P. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 391.

v obou sledovaných desetiletích nejvíce zemřelých i největší podíl úmrtí v Písku. Celkový počet zemřelých mužů ale stále převyšoval ženy, což nekoreluje s převahou žen nad muži v průběhu celého 19. století zejména v městském prostředí. V porovnání Písku s celozemskými údaji Srb udává, že se podíl žen v celém 19. století v celkové populaci českých zemí pohyboval okolo 52 %. V letech 1820 tato hodnota dosáhla až 53 % a v letech 1890 klesla na 51 %.[65]

Podíváme-li se na poměr mužů a žen mezi zemřelými dospějeme k indexu maskulinity. Pojmem index maskulinity neboli sex ratio se rozumí poměr mužů a žen v populaci. Počet mužů v populaci ovlivňují tří základní faktory. První rozeznává již mezi narozenými dětmi vyšší počet chlapců[66]. Druhým je rozdíl mezi úmrtností mužů a žen.[67] Poslední faktor zahrnuje selektivní ekonomickou migraci, jelikož se ekonomická migrace týká převážně mužů v produktivním věku. Sex ratio v Písku v letech 1820-1829 činilo na 100 zemřelých žen 122 zemřelých mužů. Tento fakt pravděpodobně poukazuje na přetrvávající převahu mužů v písecké populaci této doby. V devadesátých letech se index maskulinity zmírnil na 104 zemřelých mužů.

Graf 6 Pohlavní struktura zemřelých v 90. letech 19. století v Písku

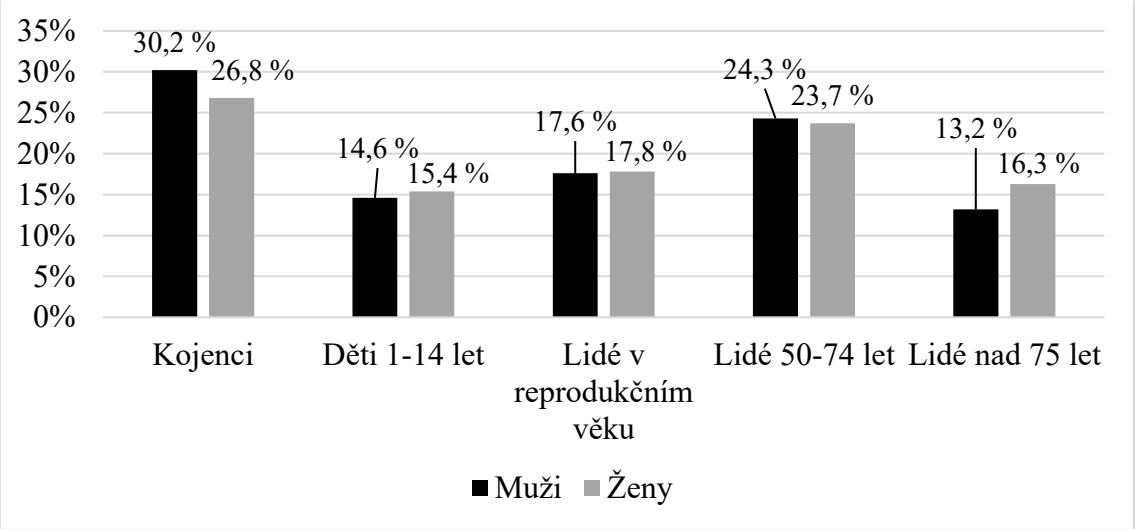

(Zdroj: vlastní zpracování)

[65] SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*, s. 32.

[66] Tzv. sekundární index maskulinity. Primární index maskulinity je poměr pohlaví při početí (nejsou o něm téměř žádné informace).

[67] V demograficky vyspělých populacích je ve vyšších věkových skupinách vyšší úmrtnost mužů než žen. Tzv. mužská nadúmrtnost.

Tabulka 12 Celkový počet zemřelých žen v Písku 1890-1899

Ženy												
věk	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	celkem	%
Do 1 roku	46	41	41	39	36	35	48	46	38	57	427	26,80 %
1-4 let	17	10	23	22	21	15	15	3	13	24	163	10,23 %
5-9 let	8	7	5	4	6	4	4	4	2	4	48	3,01 %
10-14 let	2	1	15	2	4	3	2	2	1	2	34	2,13 %
15-19	2	2	7	4	8	1	1	4	2	3	34	2,13 %
20-24	9	6	3	6	1	2	7	3	6	2	45	2,82 %
25-29	3	2	5	8	4	4	1	2	4	7	40	2,51 %
30-34	6	5	8	2	4	4	2	2	3	2	38	2,39 %
35-39	1	5	1	6	4	1	2	5	2	3	30	1,88 %
40-44	5	4	4	5	9	4	3	2	5	5	46	2,89 %
45-49	6	4	3	2	6	6	7	6	6	4	50	3,14 %
50-54	10	5	10	6	4	3	6	6	4	6	60	3,77 %
55-59	4	2	9	6	1	6	4	5	5	2	44	2,76 %
60-64	13	9	13	4	1	12	8	2	9	7	78	4,90 %
65-69	3	12	18	8	10	5	6	9	9	7	87	5,46 %
70-74	12	15	9	5	8	15	12	11	9	13	109	6,84 %
75-79	11	15	9	7	13	10	11	10	11	19	116	7,28 %
80-84	6	9	4	7	9	7	7	11	9	14	83	5,21 %
85-89	2	6	2	2	5	4	3	9	4	6	43	2,70 %
90-94	1	1	1	1	0	2	2	2	1	1	12	0,75 %
95-99	0	0	0	1	0	1	2	0	1	0	5	0,31 %
100+	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,06 %
celkem	167	162	190	147	154	144	153	144	144	188	1593	100 %

(Zdroj: vlastní zpracování)

Tabulka 13 Celkový počet zemřelých mužů v Písku v letech 1890-1899

Muži												
věk	**1890**	**1891**	**1892**	**1893**	**1894**	**1895**	**1896**	**1897**	**1898**	**1899**	**Celkem**	**%**
Do 1 roku	56	52	47	51	40	49	39	46	48	72	500	30,23 %
1-4 let	19	10	21	15	28	14	11	8	25	12	163	9,85 %
5-9 let	6	6	3	6	11	1	4	4	3	7	51	3,08 %
10-14 let	5	5	4	1	2	1	2	6	2	0	28	1,69 %
15-19	5	8	0	5	5	2	6	0	5	3	39	2,36 %
20-24	6	7	4	3	9	9	4	4	5	9	60	3,63 %
25-29	4	4	7	6	5	5	6	4	6	4	51	3,08 %
30-34	1	4	2	1	2	1	4	2	3	5	25	1,51 %
35-39	3	7	1	5	2	2	3	3	3	2	31	1,87 %
40-44	5	3	1	1	8	4	5	0	6	4	37	2,24 %
45-49	5	7	7	4	6	4	3	5	1	6	48	2,90 %
50-54	5	6	3	4	8	7	8	6	4	9	60	3,63 %
55-59	5	7	4	1	10	2	17	10	8	12	76	4,59 %
60-64	8	8	9	8	11	7	8	10	10	8	87	5,26 %
65-69	10	6	14	4	3	7	6	12	7	8	77	4,66 %
70-74	12	11	9	8	12	11	8	3	16	12	102	6,17 %
75-79	11	5	7	10	11	11	10	12	12	10	99	5,99 %
80-84	5	7	5	7	10	9	7	7	13	6	76	4,59 %
85-89	3	1	4	6	0	7	2	3	4	3	33	2,00 %
90-94	0	1	0	1	1	1	0	2	1	3	10	0,60 %
95-99	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0,06 %
100+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,00 %
celkem	174	165	153	147	184	154	153	147	182	195	1654	100 %

(Zdroj: vlastní zpracování)

7 ZÁVĚR

Práce se zabývá turbulentní dobou 19. století, kdy docházelo k výrazným změnám v proměně společnosti. Cílem bylo ujistit se, zda se proměny v úmrtnostních poměrech, ke kterým docházelo v 19. století, vztahují i na mnou vybranou lokalitu a zjistit, jakým způsobem se změny, které přišly společně s novým demografickým režimem, odrážely na věkové a pohlavní struktuře zemřelých.

Lokalitou vybranou pro tento výzkum byla farnost sv. Panny Marie v Písku. Industrializace zasáhla Písek ve více znatelné míře až na konci 19. století. Nespadá tedy do stejné skupiny s městy, které průmyslová revoluce i nová éra blížícího se 20. století zasáhla ve velkém a vytvořila z nich průmyslová střediska, ve kterých se odehrával populační rozmach díky početnému přísunu lidí přicházejících za novými pracovními příležitostmi. Během 19. století se právě proto Písek potýkal s velmi pomalým růstem populace.

Analýza populačního vývoje v Písku mezi lety 1869 a 1900 vykazuje pomalý a nerovnoměrný růst populace s obdobím stagnace v 80. letech zapříčiněným zřejmě z největší části emigrací. Populace Písku vzrostla od roku 1869 do konce století o 44 %. Od roku 1869 do roku 1900 vzrostla populace Písku o 4 748 obyvatel. Písek se i přesto držel nad hodnotou intercenzálního přírůstku českých zemí. Ty za tuto dobu zaznamenaly populační nárůst o 24 %. Jedinou výjimkou byla 80. léta, kdy Písek dosáhl pouze 3% nárůstu počtu obyvatel. Na konci 19. století žilo v Písku celkově 15 313 obyvatel. Jak již bylo zmíněno, ve městě se rozhodně vyskytovaly pracovní příležitosti, byť ne tak lukrativní jako například sklářské továrny na severu Čech, kde například Ústí nad Labem zažilo 240% nárust své populace. Pražské průmyslové předměstí Karlín vzrostlo o 61 %. Oproti tomu například malá vesnice Dub v jižních Čechách přišla za toto období o 20 % populace.

Co se týče hrubé míry úmrtnosti, Písek v roce 1830 převyšoval celozemské hodnoty při počtu 206 zemřelých na tisíc obyvatel za rok. Tato úroveň, se ale později změnila a hrubá míra úmrtnosti zde začala klesat, až dosáhla nepatrně nižší promile než celozemské. Celkově hrubá míra úmrtnosti v Písku klesla od roku 1830 do konce století z 38 ‰ na 22‰, zatímco celozemské promile se pohybovaly okolo 30. let v hodnotách 31‰ a na konci století byla hrubá míra úmrtnosti v hodnotách 23 ‰.

V empirické části této bakalářské práce jsem se hlavně věnoval věkové a pohlavní struktuře zemřelých v písecké farnosti v období 19. století konkrétně v letech 1820-1829 a 1890-1899. Veškerá data byla i následně porovnána s jinými lokalitami, které byly vybrány podle kritéria, aby práce jejich autorů zahrnovala mnou sledovaná období.

Jakožto hlavní hypotézy této práce jsem se rozhodl zkoumat, zdali existují viditelné rozdíly v poměru zemřelých dětí a starších osob mezi oběma sledovanými desetiletími, přičemž by se měl poměr zemřelých dětí snížit a poměr osob umírajících ve vyšším věku zvýšit. Dále jsem chtěl zjistit, jestli se podíl zemřelých mužů a žen postupně v 90. letech vyrovnal. Nakonec jsem se zeptal na otázku, zdali by bylo možné, že v Písku nestoupne podíl zemřelých kojenců na tak vysoké hodnoty jako v jiných vysoce průmyslových oblastech.

Analýza, jak se proměnila věková a pohlavní skladba zemřelých Písku mezi oběma sledovanými desetiletími, ukazuje následující údaje. V období 1820-1829 je největší viditelnou složkou počet zemřelých dětí (722), které tvořily přes 51 % podílu z celkového počtu zemřelých (1403). Druhý největší podíl zde tvořily osoby starší 50 let neboli osoby v posrtreprodukčním věku (434). V mé práci hovořím o lidech v postreproducčkním věku, tj osoby starší 50 let, ovšem pro lepší porozumění situace v Písku rozděluji postreprodukční věk na osoby 50-74 a 75 let a více. S tímto faktorem můžeme tedy říct, že přesněji to byli kojenci, kteří zde tvořili největší podíl zemřelých (361). Kromě dětí, byly tedy v tomto případě osoby ve věku 15-49 let (tj. 17,6 %), 50-74 let (tj. 18,7 %) a 75 a let a více (11,3 %) zastoupeny relativně rovnoměrně, v průměru 16,2 %.

Pro druhé sledované desetiletí 1890-1899 platí stejný fakt, že děti (1414) nadále tvořily největší složku zemřelých (3246). Ovšem počet zemřelých dětí se snížil na 43,5 % z celkového úhrnu zemřelých. I přes tento fakt se ale zvedl podíl zemřelých kojenců o 3 %. Z těchto údajů vyplývá, že situace v Písku, co se týče zastoupení kojenců mezi zemřelými, kteří obecně zažili početné navýšení v důsledku průmyslové revoluce, nebyla na tak vysoké úrovni jako například v pražském Karlíně či jiných uvedených lokalitách. Změnu můžeme pozorovat i u zemřelých ve věku 50-74 let, kteří mají o 5,3 % větší zastoupení než v předešlém sledovaném období. Ostatní kategorie kromě navýšení počtu zemřelých, což je v souladu s navýšením počtu obyvatel, nezaznamenaly moc velký posun v procentuálním zastoupení zemřelých v tomto sledovaném období.

Pohlavní struktura zemřelých zde vykazuje různé rozdíly v jednotlivých věkových skupinách a letech. Ve 20. letech byl výraznější podíl zemřelých mužů, zatímco v 90. letech se demografické rozdíly mezi oběma pohlavími částečně vyrovnaly. Rozdělení pohlaví zemřelých ve 20. letech bylo velmi viditelné, jelikož mužské pohlaví tvořilo celých 55 % a ženské pohlaví tvořilo pouze 45 %, nebo jinak řečeno počty zemřelých byly 771 mužů a 632 žen, což patrně odráží maskulinitu v písecké populaci. Velký rozdíl vykazuje i pohlavní struktura zemřelých dětí v první sondě, kde podíl zesnulých chlapců převyšoval dívky o 14,5 %. Tento rozdíl se ke konci století relativně zlepšil, ale stejně podíl zemřelých chlapců (52,4 %) i nadále převyšoval dívky (47,5 %). Na konci tohoto století se ale poměr obou pohlaví zemřelých přiblížil k celozemským údajům. Mužů zemřelo 51 % (tj. 1654) a žen 49 % (tj.1593). Možným důvodem toho, že došlo k vyrovnání poměru zemřelých mužů a žen, mohl být fakt, že v 90. letech nastala v Písku lepší situace nabízející nová pracovní místa, a to hlavně v nových textilních továrnách či přádelnách bavlny, ve kterých možná pracovaly z větší části spíše ženy než muži. Tyto údaje by tedy mohly potvrzovat mou hypotézu o relativním vyrovnání obou pohlaví v Písku.

Tento výzkum věkové a pohlavní struktury zemřelých v Písku v 19. století prokázal, že se poměr zemřelých osob na celkovém podílu zemřelých změnil tak, jak jsem předpokládal. Dětská složka tvořila v 90. letech sice stále největší část zemřelých, ale zažila výrazný pokles ve srovnání s 20. léty, a právě v důsledku menšího podílu zemřelých dětí, se podíl osob umírajících ve vyšším věku zvýšil. Ze získaných dat, vychází také navýšení podílu zesnulých kojenců v rámci všech dětí, což jde v souladu s dobovou normou, ovšem mnou položená hypotéza o menší hodnotě tohoto údaje, se také dá uznat za potvrzenou, jelikož například ve srovnání s vysoce průmyslovou oblastí, jako byl Karlín či zemědělskou oblastí Stařeč, byl podíl zemřelých kojenců zásadně vyšší, jak v Písku. Věková kategorie osob v reprodukčním věku zůstala i nadále na stejné úrovni. Můžeme zde pozorovat i fakt, že hrubá míra úmrtnosti je nižší v roce 1900 nežli v roce 1830, což by mohlo také poukazovat na samotný pokles úmrtnosti v českých zemích na samotném sklonku 19. století.

LITERATURA

ADÁMEK, Jan. *Farní kostel Narození Panny Marie*. [online]. In: Farnost Písek. Písek, 2023. Dostupné z: https://www.farnost-pisek.cz/kostel-panny-marie/. [cit. 2023-12-12].

BACCI, Massimo Livi. *Populace v evropské historii*. Praha: Lidové noviny, 2003. ISBN: 80-7106-495-5.

BARTŮNĚK, Václav. Historický vývoj matrik. *Časopis rodopisné společnosti v Praze*. Online. 1940, XII(1). ISSN 1805-6490. Dostupné z: http://www.historie.hranet.cz/heraldika/crsc/crsc1940-1.pdf. [cit. 2023-11-04]

BENEDIKT, Štěpán. *Česká migrace do USA a starosta Chicaga Antonín Čermák*. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita, Filozofická fakulta. 2018. Dostupné z: https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/37489/1/Bakalarska%20prace%20-%20Stepan%20Benedikt%20-%20Ceska%20migrace%20do%20USA%20a%20starosta%20Chicaga%20Antonin%20Cermak.pdf?fbclid=IwAR3ZSOVnpRouWWJVA3kDubJLYZvCLUa_gjUwE0bata01QfEGwhITgFRQa2E [cit. 2023-09-21].

BOROVIČKA, M.; KAŠE, J.; KUČERA, J.; BĚLINA, P. *Velké dějiny zemí koruny české. XII.a 1860-1890*. Praha: Paseka, 2012. ISBN: 978-80-7432-293-8.

CARBONELL, Charles-Olivier a kol. *Evropské dějiny Evropy 2: Od renesance k renesanci?* Praha: Karolinum, 2003. ISBN: 80-246-0410-8.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Graf 6 Naděje dožití při narození a kojenecká úmrtnost v letech 1870–2022.* Online. 6. 6. 2023. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu?fbclid=IwAR0D2TvoHJbWFXi7UFXF476v-gG5JvpMl68nA2RrhVhDsljIINj7GchDIXg. [2023-10-06].

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky – 1869-2011*. Online. 21. 12. 2015. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatel-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015?fbclid=IwAR1ewhCOLg91i4TJ_ZUi3VXZAZ8d4VMc2-1s8l6grR8xua-V_bMiq7_LGS4 [cit. 2023-11-05].

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. III. *Počet obyvatel a domů podle krajů, okresů, obcí, částí obcí a historických osad / lokalit v letech 1869 – 2011*. Online. 21. 12. 2015. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatel-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015 . [cit. 2023-12-12].

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Počet obyvatel a domů podle výsledků sčítání od roku 1869: Území Písek.* Online. 2021. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&zo=N&nahled=N&verze=-1&sp=N&pvo=SLDHLCU&katalog=31674&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~_S~_null_null_&u=v7__VUZEMI__43__549240&str=v7&rouska=true&clsp=null&fbclid=IwAR2p1Uk5UHWCpcFMbaZdSjrTH6k5meqfxiA4MAyN29VSHBtmOcXiuP0QO84. [cit. 2023-11-05].

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Počet obyvatel a domů podle výsledků sčítání od roku 1869: Území Praha.* Online. 2021. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&zo=N&nahled=N&verze=-1&sp=N&pvo=SLDHLCU&katalog=31674&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~_S~_null_null_&u=v7__VUZEMI__43__554782&str=v7&rouska=true&clsp=null. [cit. 2023-11-05].

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Počet obyvatel v obcích - k 1. 1. 2023*. Online. 2023. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-11202 [cit. 2023-12-12].

Demografické analýzy. Online. In: Západočeská univerzita. 2023. Dostupné z: http://old.gis.zcu.cz/studium/dbg2/Materialy/html/ch04s02.html#ftn.d0e482. [cit. 2023-12-26].

DITÁLNÍ ARCHIV: STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V TŘEBONI, Matriční kniha zemřelých v Písku, 1806-1823. Online. Dostupné z: https://digi.ceskearchivy.cz/6411/1 [cit. 2023-05-25].

DITÁLNÍ ARCHIV: STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V TŘEBONI, Matriční kniha zemřelých v Písku, 1823-1832. Online. Dostupné z: https://digi.ceskearchivy.cz/6412/1. [cit. 2023-05-25].

DUŠKOVÁ, Sabina. Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století. *Historická demografie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000, ročník XXIV.

FASORA, Lukáš. *Dělník a měšťan: vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870–1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury Historie, 2010. ISBN 978-80-7325-233-5.

FIALOVÁ, Ludmila a kol. *Dějiny obyvatelstva českých zemích*. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN: 80-204-0720-0.

Historie obce Libčany. Online. In: Libčany. 2023. Dostupné z: https://www.libcany.cz/historie-obce-libcany-2/. [cit. 2023-12-26].

Historie. Online. In: Obec Pavlov. 2023. Dostupné z: https://www.obec-pavlov.cz/obec-1/historie/. [cit. 2023-12-26].

HLAVAČKA, Milan a kol. *České země v 19. století I.: Proměny společnosti v moderní době*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2014. ISBN: 978-80-7286-207-8.

HORSKÁ, Pavla. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN: 807038011X.

HORSKÝ, Jan a Markéta SELIGOVÁ. *Rodina našich předků*. Praha: Lidové noviny, 1996. ISBN: 80-7106-195-6.

HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ, Klára; MAZOUCH, Petr; FIALOVÁ, Ludmila. Úmrtnost v českých zemích mezi lety 1870-1910: Aplikace historických transverzálních úmrtnostních tabulek. *Historická Demografie*. Praha: 2020, ročník XLIV., strana 179. ISSN: 0323-0937.

CHALABALOVÁ, Renata. *Dějiny regionu v 19. století: Písecko, nástin jeho společenskopolitického vývoje a školství*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2010. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/jomw1/Zaverecna_DP_2010.pdf. [cit. 2023-12-12].

KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.

KOLOUCHOVÁ, Jana. Obraz mortality chebské farnosti sv. Anny 1987-1901. *Historická demografie*. Praha, 2015, ročník XXXIX, číslo 1. ISSN: 0323-0937.

KRAUSOVÁ, Vendula. Obyvatelstvo farnosti Stařeč v 19. století. *Historická Demografie*. Praha: 2011, ročník XXXV. ISSN: 0323-0937.

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku / 5.díl Par–Pra.* Praha: Libri, 2002. ISBN: 80-7277-039-X.

MATZNER, Jan. *Královské město Písek*. Písek: Jaroslav Burian, 1898.

MAUR, Eduard. Farní matriky v Čechách a jejich vývoj. *Zpravodaj pro přátele rodopisu a heraldiky*. Plzeň: 1969, ročník I., číslo 5-6.

MAUR, Eduard. O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům. *Historická demografie*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1969, číslo 3. ISSN: 0323-0937.

MAUR, Eduard. Vývoj matričního zápisu v Čechách. *Historická demografie*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1972, číslo 6. ISSN: 0323-0937.

PATOVÁ, Jana. *„Písek – město v lesích“ Konstrukce historické paměti města Písku v letech 1918-1938*. Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, 2014. Dostupné z: https://theses.cz/id/9y7ovv/14072017. [cit. 2023-12-12].

PETRÁČKOVÁ, Věra a Jiří KRAUS. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0982-5.

PRAŽENKOVÁ, Monika. *Obraz ženy dělnice v brněnském českém tisku na přelomu 19./20. století*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, filozofická fakulta, 2011. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/plzp9/Diplomova_prace_Prazenkova.pdf. [cit. 2023-1-11]

RÉPÁSOVÁ, Marie. *Krátce k historii Římskokatolických matrik*. Digitální archiv: Státní oblastní archiv v Třeboni. Nedatováno. Online. Dostupné z: https://digi.ceskearchivy.cz/Matriky-Rimskokatolicka-cirkev-Kratce-k-historii-rimskokatolickych-matrik. [cit. 2023-11-04].

RŮŽKOVÁ, Jiřina; ŠKRABAL, Josef a kolektiv. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 (I. díl).* Praha: Český statistický úřad, 2006. ISBN: 80-250-1310-3.

SEDLÁKOVÁ, Marie. *Písek a okolí*. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství, 1965.

SCHREIER, Pavel. *Příběhy z dějin našich drah*. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN: 978-80-204-1505-9.

SRB, Vladimír. *Tisíc let obyvatelstva našich zemí*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN: 80-246-0712-3.

ŠIKULOVÁ, Alexandra. Vývoj úmrtnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914). *Historická demografie*. Praha: 2011, ročník XXXV. ISSN: 0323-0937.

ŠILHAVÝ, Michael. *Porovnání úmrtnosti ve dvou českých farnostech v druhé polovině 19. století v souvislosti s jejich hospodářským charakterem*. Bakalářská práce. Praha: Karlova Univerzita, fakulta humanitních studií, 2019. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/110464/130264229.pdf?sequence=1&isAllowed=y.[cit. 2023-10-25].

VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Epocha, 2003. ISBN: 80-86328-26

PŘÍLOHY

Příloha A – Matriční kniha 1822 I
Příloha B – Matriční kniha 1824 II
Příloha C – Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914 III
Příloha D – Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2023 IV

Příloha A – Matriční kniha 1822

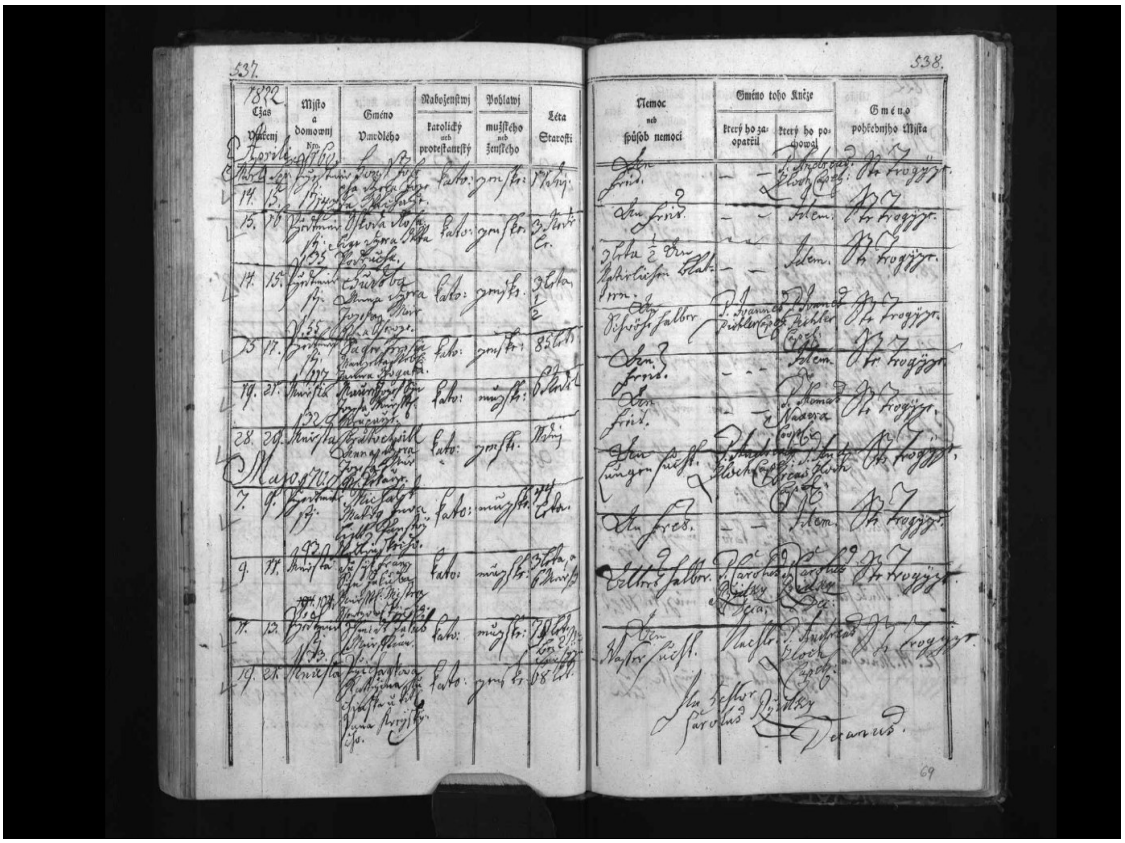

(Zdroj: DIGITÁLNÍ ARCHIV: STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V TŘEBONI, Matriční kniha zemřelých v Písku, 1806-1823, s. 537-538)

Příloha B – Matriční kniha 1824

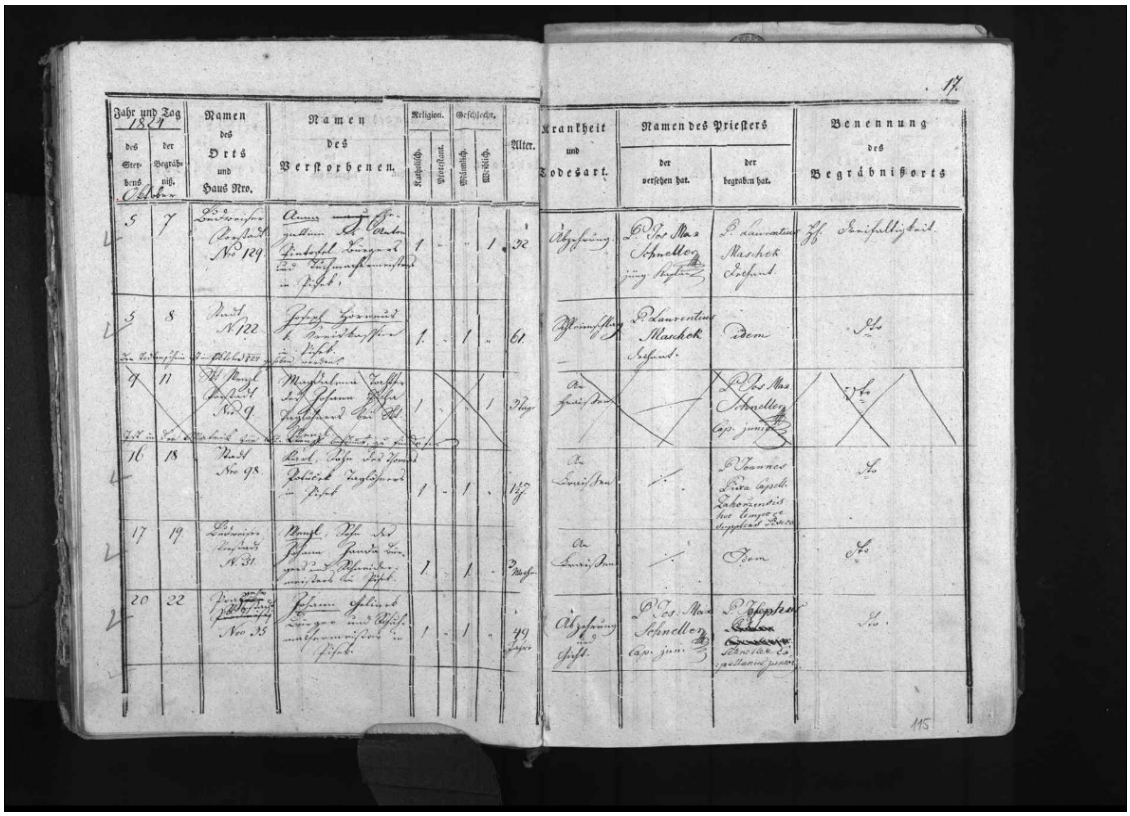

(Zdroj: DITÁLNÍ ARCHIV: STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V TŘEBONI, Matriční kniha zemřelých v Písku, 1823-1832, s. 16-17)

Příloha C – Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914

Tabulka 3 B

Přirozený pohyb obyvatelstva v českých zemích v období 1785/89 až 1910/13

průměr let	přítomné obyvatelstvo* (střední stav+)	sňatky	narození (živě**)	zemřelí***	přirozený přírůstek	na 1000 obyvatel			
						sňatky	narození	zemřelí	přírůstek
1785—1789[1]	4 347 077	37 312	186 202	132 385	53 818	8,5	42,8	30,4	12,4
1790—1794	4 515 386	37 646	196 930	149 452	47 478	8,3	43,6	33,1	10,5
1795—1799	4 626 026	36 566	199 497	151 292	48 204	7,9	43,2	32,7	10,4
1800—1804	4 741 233	[39 876][3]	203 572	163 707	39 865	8,4	42,9	34,5	8,4
1805—1809	4 897 034	[40 314][4]	206 150[5]	193 796[5]	12 354[6]	8,2	42,1	39,5	(2,5)
1810—1814	4 800 593	40 157	210 912[5]	183 497	27 415[6]	8,3	43,9	38,2	(5,7)
1815—1819	4 917 987	[40 328][3]	[214 192]	153 568	60 624	8,2	43,5	31,2	12,3
1820—1824	5 298 116	42 572	228 048	148 371[7]	79 677	8,0	43,1	28,0	15,0
1825—1829	5 663 553	48 595	230 060	168 526	61 533	8,5	40,6	29,7	10,8
1830—1834	5 951 312	48 250	236 814	188 993	47 821	8,1	39,8	31,7	8,0
1835—1839	6 093 193	50 188	237 608	190 347	47 260	8,2	39,0	31,2	7,7
1840—1844	6 373 640	54 192	253 004	183 461	69 543	8,5	39,7	28,8	10,9
1845—1849	6 596 129	55 734	252 321	209 287	43 034	8,4	38,2	31,7	6,5
1850—1854	6 736 378	58 393	275 108	203 972	71 136	8,6	40,8	30,3	10,5
1855—1859[8]	(7 018 420)	(53 450)	(265 790)	(209 519)	(56 251)	7,6	37,8	29,8	8,0
1860—1864	7 266 106	62 351	280 288	206 082	74 216	8,5	38,5	28,3	10,1
1865—1869	7 515 688	67 470	288 040	237 700	50 340	8,9	38,4	31,6	6,7
1870—1874	7 792 370	73 625	309 810	229 633	80 177	9,4	39,7	29,4	10,3
1875—1879	8 081 587	63 749	310 815	231 234	79 581	7,9	38,4	28,6	9,8
1880—1884	8 318 678	66 471	313 915	240 890	73 025	7,9	37,7	28,9	8,7
1885—1889	8 549 562	65 063	317 084	244 640	72 444	7,6	37,1	28,6	8,4
1890—1894	8 797 207	67 651	316 372	244 411	71 961	7,7	35,9	27,8	8,1
1895—1899	9 188 776	75 009	328 851	229 498	99 353	8,1	35,8	25,0	10,8
1900—1904	9 543 566+	76 016	330 430	225 725	104 705	8,0	34,6	23,7	10,9
1905—1909	9 899 355+	76 386	311 671	216 712	94 959	7,7	31,5	21,9	9,6
1910—1913	10 204 445+	76 077	288 580	201 379	87 201	7,4	28,3	19,7	8,5

Tabulka č. 3A — 3B

Vysvětlivky: A. sečteny údaje pro Čechy, Moravu a Slezsko; B. až do r. 1850 zjišťován přirozený pohyb obyvatelstva včetně vojska (tabulka vychází zásadně z těchto širších údajů, jen pro některé roky nucena užít údajů bez vojska — Morava a Slezsko 1807—1810, 1812—1814); od roku 1850 do r. 1894 jen pro civilní obyvatelstvo bez vojska; od r. 1894 do r. 1913 opět údaje včetně vojska; C. od r. 1785 do r. 1787 zjišťován přirozený pohyb během občanského roku (od 1. 1. do 31. 12.); od roku 1789 (po přechodném r. 1788) do r. 1854 během vojenského roku (od 1. 11. předchozího do 31. 10. příslušného roku); od r. 1856 (po přechodném r. 1855) až do r. 1913 opět během občanského roku.

Označení:* až do r. 1900 užit jako základ (pro výpočet indexů) stav přítomného obyvatelstva (do r. 1894 stav civilního obavatelstva bez vojska, od r. 1895 včetně vojska); odchylky od vždy poněkud nižšího středního stavu (k polovině roku) jsou zanedbatelné a nemají vliv na výši indexu. V období 1785 — 1827 stav přítomných podle ročních revizí vojenských soupisů (viz tabulku č. 2, doplněno odhady pro r. 1802, 1804. 1809); mezery mezi zjištěným stavem přítomného

336

(Zdroj: KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, 1965, s. 336)

Příloha D – Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2023

Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2023

Population of municipalities of the Czech Republic, 1 January 2023

Kód *Code of*		Název obce	Počet obyvatel *Population*			Průměrný věk *Average age*		
okresu *district*	obce *municipality*	*Name of municipality*	celkem *Total*	muži *Men*	ženy *Women*	celkem *Total*	muži *Men*	ženy *Women*
CZ0314	529885	Stehlovice	84	48	36	47,6	48,2	46,8
CZ0314	549932	Tálín	168	87	81	43,1	41,7	44,7
CZ0314	562271	Temešvár	128	57	71	43,9	45,8	42,4
CZ0314	562211	Varvažov	179	88	91	53,4	53,4	53,3
CZ0314	549975	Veselíčko	223	122	101	43,3	42,4	44,5
CZ0314	598844	Vlastec	227	110	117	40,3	37,1	43,3
CZ0314	598852	Vlksice	150	65	85	45,6	45,6	45,6
CZ0314	562289	Vojníkov	81	42	39	52,3	51,6	53,1
CZ0314	549991	Vráž	329	169	160	46,2	45,4	47,1
CZ0314	550001	Vrcovice	182	85	97	42,5	42,1	42,7
CZ0314	550027	Záhoří	799	416	383	45,1	43,9	46,4
CZ0314	550035	Zbelítov	326	171	155	46,4	46,1	46,9
CZ0314	550043	Zběšičky	164	88	76	41,6	40,3	43,2
CZ0314	550060	Zhoř	309	163	146	42,5	41,5	43,6
CZ0314	562165	Zvíkovské Podhradí	202	102	100	45,4	44,7	46,1
CZ0314	598861	Žďár	258	137	121	45,2	44,7	45,7
Okres Prachatice								
CZ0315	537241	Babice	153	72	81	36,1	38,6	33,8
CZ0315	550116	Bohumilice	332	168	164	41,4	38,6	44,3
CZ0315	537527	Bohunice	46	22	24	50,4	52,1	48,9
CZ0315	545902	Borová Lada	287	145	142	41,7	42,5	40,9
CZ0315	550124	Bošice	361	198	163	41,6	40,7	42,7
CZ0315	561576	Budkov	95	51	44	46,3	43,8	49,3
CZ0315	537519	Buk	318	163	155	40,7	39,5	42,0
CZ0315	550159	Bušanovice	262	127	135	46,1	46,0	46,2
CZ0315	550167	Čkyně	1568	761	807	43,5	42,3	44,7
CZ0315	537187	Drslavice	101	59	42	45,7	43,2	49,1
CZ0315	550183	Dub	407	223	184	37,3	34,8	40,3
CZ0315	537144	Dvory	102	47	55	40,9	43,5	38,7
CZ0315	550205	Horní Vltavice	354	172	182	44,4	43,3	45,5
CZ0315	550221	Hracholusky	498	256	242	42,6	41,6	43,6
CZ0315	550230	Husinec	1431	736	695	41,3	39,6	43,1

(Zdroj: ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historický lexikon obcí České republiky – 1869-2011*)